

Op zoek naar 1975

Onlangs verscheen het eerste hoofdstuk „Inleiding en samenvatting”, van het *Centraal Economisch Plan 1973*, hét basisgegeven voor het te voeren sociaal-economische beleid dit jaar. Evenals vorig jaar bevat het *CEP* een speciaal hoofdstuk over de middellange-termijnperspectieven, waaraan dit commentaar zal zijn gewijd.

De middellange termijn is een termijn die uiteraard ligt tussen de lange en de korte termijn. De centraal economische plannen bevatten vnl. korte-termijnramingen, d.w.z. ze behandelen één jaar. Lange-termijnramingen worden op economisch gebied nauwelijks gemaakt. De Club van Rome heeft zich hiermee de afgelopen jaren nogal bezig gehouden. Haar planperiodes bedragen meer dan honderd jaar. Hieruit mag niet worden geconcludeerd dat de middellange termijn ca. 50 jaar lang is. Bij de economen ligt deze termijn tussen één en vijf jaar.

Indien we de ramingen van het Centraal Planbureau uit het *CEP 1972* en het *CEP 1973* naast elkaar leggen, zien we dat ze nogal uiteenlopen. Hiermee is aangetoond dat het opstellen van middellange-termijnprognoses even moeilijk is als of misschien wel moeilijker dan het opstellen van korte-termijnprognoses. Bij het samenstellen van de hier afgedrukte tabel moest, om de prognoses vergelijkbaar te maken, het jaar 1972 uit de prognose in het *CEP 1972* worden verwijderd. Dit is gedaan door de bedragen te corrigeren met de in 1972 geraamde grootheden. Indien was gecorrigeerd met de in 1972 gerealiseerde grootheden, zouden de afwijkingen tussen beide ramingen nog groter zijn. Ondanks de afwijkingen is de in de tweede kolom vermelde prognose de beste die op basis van de thans bekende gegevens te maken is.

Uit de prognoses tot 1975 is duidelijk te zien dat de Nederlandse economie ziek is. Het is echter nog niet duidelijk of haar ziekte een lichte verkoudheid of een zware griep is. We zouden echter ook kunnen beweren dat niet de economie ziek is, maar de mensen die erachter zitten. Immers, het productievolume van de bedrijven stijgt van 1973 t/m 1975 jaarlijks met 4,3%. Dit percentage werd vorig jaar nauwelijks hoger geraamd. Bovendien stijgt gedurende deze periode het investeringsvolume van de bedrijven — de basis voor onze economi-

sche groei — met gemiddeld 6,8% per jaar. Hoewel het CPB dit percentage vorig jaar op 11,3 schatte, is het nu voorspelde cijfer redelijk. Het verschil tussen beide prognoses duidt meer op de moeilijkheid een goede investeringsfunctie te construeren dan op een stagnerende economie. Toch neemt de groei van de produktie van bedrijven gestadig af (1970: 6,5% en 1975: 4%). De afname duidt vnl. op een structureel verschijnsel dat in alle welvarende landen optreedt, namelijk een verschuiving van de bedrijvigheid van de secundaire naar de tertiaire sector.

Aan twee belangrijke voorwaarden voor een gezonde economie (redelijke groei van de produktie en van de investeringen) wordt dus voldaan tot 1975. Toch mag Nederland niet tevreden zijn. Het consumptieprijspeil blijft ontoelaatbaar stijgen met gemiddeld 7,2%; het CPB raamt voor 1973: 7,5%, voor 1974: 7% en voor 1975: 7%, terwijl de geregisteerde arbeidsreserve in 1973, 1974 en 1975 resp. 110.000, 100.000 en 100.000 personen zal bedragen (in 1975 n.b. 20.000 meer dan volgens de raming van vorig jaar). Hiermee gaat een stijging van de loonsom per werknemer gepaard die evenals vorige jaren hoger zal liggen dan de stijging van de arbeidsproductiviteit. Een aantal factoren (de ontwikkeling van het wereldgeldstelsel, de invloed van de uitbreiding van de EG en de gang van zaken m.b.t. een selectief investeringsbeleid), waarvan de gegevens thans ontbreken, kunnen de gezondheid van de economie zowel verslechteren als verbeteren.

Uit het bovenstaande mag worden afgeleid dat de Nederlandse bevolking ook in de toekomst geen raad weet met het evenwicht tussen de wensen die ze heeft en de mogelijkheden waartoe de Nederlandse produktiehuishouding in staat is. Het CPB geeft hierover op zijn neutrale wijze advies: „Dit (beleid ter vermindering van de inflatie, L.H.) vergt o.a. beleidsombuigingen in de sfeer van de sociale uitkeringen en andere collectieve voorzieningen, ten einde de lastenverhoging waaraan steeds duidelijker grenzen worden gesteld, tot een minimum te beperken”.

Iedere belangengroep kan op haar wijze dit citaat interpreteren. Indien Nederland grenzen stelt aan de druk van de belastingen en sociale premies, zoals het afgelopen jaar veel is gedaan, kunnen alleen beleidsombuigingen de economie gezond maken. Indien Nederland echter tot een afweging durft te komen tussen particuliere en collectieve bestedingen onderling en te zamen, zijn de collectieve en particuliere lasten aanvaardbaar omdat dan beter bekend is welke baten er tegenover staan. Zonder het stellen van grenzen en/of zonder afweging wordt slechts een irrationele hebberigheid geopenbaard waarbij iedereen particuliere en collectieve wensen heeft, maar de lasten daarvan afwentelt. De gevolgen van deze hebberigheid komen thans ook in de middellange-termijnramingen naar voren: grote loon- en prijsstijgingen en veel werklozen.

L.H.

Zie voor meer informatie over het CEP 1973 blz. 248 e.v.

De gemiddelde jaarlijkse procentuele groei van enkele kerngegevens van 1973 t/m 1975

	CEP 1972	CEP 1973
Volume wereldinvoer	8,7	9,7
Invoerprijspeil	2,8	3,8
Volume goederenuitvoer	9,7	7,7
Loonsom per werknemer	7,3	12,5
Consumptieprijspeil	4,5	7,2
Investeringsvolume van bedrijven	11,3	6,8
Produktie van bedrijven	4,9	4,3
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd. gid.) a)	0	0,5
Geregisteerde arbeidsreserve (x 1.000 personen) a)	80	100

a) In 1975.

Inhoud

Op zoek naar 1975	245
Column	
De bisschoppen, door Drs. R. F. M. Lubbers	247
Drs. Th. A. J. Meys:	
Het Centraal Economisch Plan 1973	248
Dr. W. Winkelmans:	
Milieuverontreiniging, een economisch dilemma (II)	251
Notitie	
Belastingenschijf	253
Drs. J. K. T. Postma:	
De Nota Noorden des Lands 1972: beleidswendingen in het regionale beleid	255
Au Courant	
SER in opspraak, door A. F. van Zweeden	258
Mededelingen	259/268
Geld- en kapitaalmarkt	
Spaarloon en nationale besparingen, door Drs. R. M. Vijn	260
Ingezonden	
Het VNO-memo inflatie, door Drs. J. A. Haverhals met naschrift van Drs. W. Sidré	262
Boekennieuws	
B. Gosovic: UNCTAD, conflict and compromise, door Drs. H. H. de Haan	263
R. A. Mundell: Monetary theory: inflation, interest, and growth in the world economy, door Dr. S. K. Kuipers	264

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 78,00 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f 46,80
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies.
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekeningno. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f 2,50
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekeningno. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut
Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

De bisschoppen

„Welvaart, verantwoordelijkheid en versobering” is de titel van de „vastenbrief 1973”, welke de rooms-katholieke bisschoppen hebben doen uitgaan. Men mag hopen dat deze brief niet alleen door katholieken, maar ook in ruime kring daarbuiten gelezen en herlezen zal worden. Hoewel deze brief geschreven is vanuit een religieus-ethische motivatie, is ook de onderliggende sociaal-economische redenering op verschillende punten boeiend. De bisschoppen legitimeren hun oproep naar een betere maatschappij, onder meer met vier argumenten.

In eerste instantie constateren zij, dat er bij het voortdurend stijgen van de koopkracht zodanige schadelijke gevolgen voor het leefmilieu optreden, dat dit de neiging tot meer produktie, meer consumptie en meer comfort een breidel zou moeten aanleggen. Men herkent hier de invloed van de Club van Rome.

Verder constateren zij, dat in de schaal van menselijke waarden het consumptieve vermogen éézijdig op de voorgrond komt: „Het gevaar is niet denkbeeldig, dat deze nadruk op de individuele consumptie een egocentrische levenshouding in de hand werkt, gericht op genieten, een levenshouding welke de vraag naar het verband tussen het gedrag van ons, welvaarts mensen, en de levenscondities van minder gesitueerden verdoezelt en wegdrukt”. Anders geformuleerd, de geaggregeerde welvaart is groter naarmate de welvaart gelijkmatiger is gespreid; de toepassing van dit beginsel wordt echter geblokkeerd zolang de individuen het méér consumeren dan hun buurman als hoogste goed zien.

Een derde element wat de bisschoppen aandragen is dat van de gastarbeiders. Bij de gecompliceerde problematiek van de gastarbeiders spreekt tenminste één facet duidelijk aan. Gastarbeiders verblijven langdurig van hun familie gescheiden in onze samenleving; daarmee tast ons maatschappelijke stelsel, op afstand, in minder gefortuneerde landen gezinsverbanden aan. „Telkens als gastarbeiders onze weg kruisen kan ons de vraag bekruipe, is er niet een fout gesloten in ons stelsel”.

Bij het vraagstuk van de ontwikkelingslanden kost het ons meer verbeeldingskracht te beseffen, dat ons huidige

levenspeil mede mogelijk is geworden dank zij de handhaving van de grote ongelijkheid in de wereld. Het gaat er hierbij niet om dat wij rijker zijn geworden, door hen armer te maken (vgl. de klassieke uitbuitingstheorie), maar veeleer om het feit, dat wij de voordelen voortvloeiend uit de mondiale economische integratie te éézijdig ten bate van ons zelf hebben laten komen en nog steeds laten komen.

In hun pleidooi, op zoek te gaan naar een betere maatschappij wijzen de bisschoppen op het belang van een mentaliteitsvorming. Zij constateren dat de vaak uitgesproken noodzaak om structuren te veranderen een slag in de lucht is als de onderliggende opvattingen en mentaliteit niet veranderen. In dit proces kennen zij (terecht) grote waarde toe aan onderwijs en opvoeding. Zij leggen uit hoe enerzijds een kritische opvatting ten opzichte van huidige samenlevingsstructuren noodzakelijk is, maar hoe deze opvatting anderzijds slechts functioneel en zinvol is als zij samengaat met een kritische instelling ten opzichte van eigen gedrag.

Als econoom mag men zich hierbij de vraag stellen op welk moment die maatschappelijke structuren die geleid hebben en leiden tot grotere welvaart en daardoor tot grotere menselijke ontplooiing en vrijheid, toch weer dehumaniserend gaan werken wanneer en voor zover zij de mens dreigen te degenereren tot een geheel van produktieve en consumptieve reflexen. In die situatie voldoet ook de nominale meting van de welvaartsgroei niet meer, zelfs als men de zogenaamde extra effecten als milieu enz. verdisconteert.

Tegen de achtergrond van bovengenoemde facetten roepen de bisschoppen dan op tot een bezinning op de vraag hoe een nog verder opgevoerd consumptiepeil komende generaties tekort zou doen, handhaving of vermeerdering van onrecht zou kunnen betekenen ten aanzien

van andere volkeren of een veelzijdige ontplooiing van de mens in onze eigen samenleving zou kunnen schaden.

In samenhang hiermee vragen de bisschoppen aandacht voor een kritisch consumentengedrag, een zich verzetten tegen de verleiding van de prestige-wedloop op het punt van de consumptie. „Men kan zich ook afvragen of het mechanisme van deze onderlinge wedijver in consumptiegedrag niet voor een belangrijk deel gaande wordt gehouden door moeilijk verdedigbare inkomensverschillen”. Wij moeten ons bezinnen op de vraag of het geen christelijke eis kan zijn matiging of bevrozing van de hogere inkomens te aanvaarden en aldus te accepteren dat de afstand, die er is tussen eigen welvaartsniveau en dat van anderen, wat meer wordt ingelopen”, aldus de Nederlandse bisschoppen.

Wanneer men deze vraag projecteert tegen de praktische problemen van vandaag valt het op, dat deze oproep tot matiging valt in een jaar waarin niemand, tenzij hij tot de laagst betaalden behoort, enige reële inkomensvermeerdering zal kennen; dat gegeven dit feit de industriebonden besloten hebben voor de inkomensgroepen boven de f. 25.000 een koopkrachtverlaging te forceren, laat ik nu maar buiten beschouwing.

Hiermee is de zaak echter niet afgedaan. Het beleid van de nullijn voor hogere inkomens zou wel eens veel meer een structurele dan een incidentele noodzaak kunnen blijken; dat is dan natuurlijk wel een nationaal probleem, dat in eerste instantie voor de verantwoordelijkheid komt van de nieuwe regering en het parlement.

De laatste jaren is in toenemende mate gebleken, dat de progressieven zowel in het vakbondswezen als in de politiek de duidelijkheid en polarisatie zo laten prevaleren, dat zij de maatschappelijke communicatie en daarmee de efficiency van hun optreden zijn gaan ontberen. In die context wint de bisschoppelijke vastenbrief nog meer aan belang.

Het Centraal Economisch Plan 1973

DRS. Th. A. J. MEYS*

Inleiding

Hoofdstuk I (Inleiding en samenvatting) van het *Centraal Economisch Plan (CEP) 1973* is zojuist gepubliceerd. Die enkele bladzijden bevatten zoals gebruikelijk een schat van informatie die kort zal worden weergegeven en hier en daar van commentaar zal worden voorzien. Daarbij moet voorop worden gesteld dat voor de cijfers voor 1973 de onzekerheid deze keer wel erg groot is gezien de heersende valuta-onrust. Het is onduidelijk of de jongste koersherzieningen voldoende zullen zijn. Ook kan nog op geen enkele wijze worden voorzien wat de resultaten zullen zijn van de internationale coördinatie ter bestrijding c.q. voorkoming van nieuwe onrust. Daarom past een extra terughoudendheid ten opzichte van de hardheid van de prognose. Die terughoudendheid versterkt daarmede de voorwaardelijkheid waarmee het CPB de uitkomsten toch al steeds presenteert. Of die voorwaardelijkheid in de vroegere publikaties van het CPB wel in de juiste vorm werd gegoten, is een punt dat verderop nog de aandacht zal krijgen.

In het *CEP 1973* is gekozen voor een wat gewijzigde presentatie van de vele gegevens. Bij de bespreking van de ontwikkeling in het buitenland worden niet meer de afzonderlijke landen of landengroepen achtereenvolgens behandeld, maar wordt nagegaan hoe het in de verschillende landen met de ontwikkeling van de belangrijkste economische variabelen was en zal zijn gesteld. Die wijziging kan worden toegejuicht in zoverre de overzichtelijkheid van het geheel en de vergelijkingsmogelijkheden tussen de verschillende landen erdoor wordt vergroot. Het gevaar bestaat overigens wel dat bijvoorbeeld als gevolg van het niet synchroon verlopen van de fasen van het conjuncturele herstel in de verschillende landen, de overzichtelijkheid als gevolg van de nieuwe presentatie weer vermindert.

Een tweede wijziging is, dat voortaan in hoofdstuk III van het *CEP* nu zowel het basisjaar als het „plan“-jaar onder de loep worden genomen. Dus geen afzonderlijke hoofdstukken meer voor die twee jaren. Daardoor hoeft minder herhaald te worden en kan gemakkelijker een ontwikkelingslijn van het basisjaar naar het „plan“-jaar worden betrokken.

De externe ontwikkeling in 1972

De externe ontwikkeling in 1972 vertoonde een aantal kenmerken die in de *MEV 1973* min of meer werden voorzien. De internationale conjunctuur onderging in de loop van dat jaar een zekere versterking met name door de expansie van de Amerikaanse economie. Dit had een stimulerende invloed op de internationale handel. De versterking van de internationale handel in 1972 wordt door het CPB ook nog, zij het onder veel voorbehoud, gedeeltelijk aan het bereiken van het akkoord van Washington toegeschreven. Bij die conclusie past de nodige voorzichtigheid. Wat daarvan de exacte invloed is geweest, valt niet vast te stellen.

De aantrekkende volumeconjunctuur ging vooral gepaard

met een zich versnellende prijsstijging. De consumptieprijzen van alle Europese OECD-landen samen waren in de herfst van 1972 7% hoger dan een jaar daarvoor. Die prijsstijging kan verklaard worden door het aantrekken van de volumina, de verzachting van de prijscontroles die het CPB in enkele landen heeft geconstateerd en door het streven naar herstel van gedaalde rendementen. Ik zou in dit geval van winstnemingen of van winstinflatie gesproken hebben, het CPB duidt dit echter veel voorzichtiger aan. Daarbij wordt het opmerkelijk geacht dat:

- a. aan die prijsstijgingen in 1972 niet of nauwelijks is bijgedragen door een stijging van de invoerprijzen en
- b. dat ondanks het niet geheel gelijke conjuncturele verloop in de verschillende landen de sterkere prijsstijging zich overal voordeed.

Beide punten worden iets minder opmerkelijk wanneer men het inflatieverschijnsel zoals dat zich nu aan ons openbaart, als een min of meer autonoom en zichzelf in stand houdend en zelfs versterkend verschijnsel ziet. Maar daarover straks meer.

Het CPB wijst met enige klem op de maatregelen die ter beugeling van de inflatoire ontwikkeling in internationaal verband zijn genomen of worden overwogen. Vermeld wordt daarbij de „grotere nadruk“ op de internationale coördinatie, maar daaraan wordt toegevoegd dat de accenten op de te hanteren instrumenten nog wel verschillend werden en worden gelegd. Duitsland legt bijvoorbeeld de nadruk meer op budgettaire en monetaire instrumenten en Nederland zou de nadruk op een of andere vorm van loon- en prijspolitiek leggen. Vooralsnog ben ik geneigd deze coördinatie meer als woorden dan als daden te zien.

Amerika enerzijds en Japan en de Benelux anderzijds bevonden zich in verschillende fasen van de conjuncturele ontwikkeling. Dit had voor de lopende rekening van de betalingsbalans tot gevolg dat het Amerikaanse tekort en het overschot van Japan en de Benelux veel groter werd dan was voorzien.

De Nederlandse Economie in 1972

De vierde conjuncturele teruggang die Nederland sinds de tweede wereldoorlog meemaakte, kwam eind 1972 tot staan. Die teruggang zelf heeft zich op enkele belangrijke punten wezenlijk onderscheiden van de voorgaande. De relatie tussen de arbeidsmarktsituatie en de loonstijging, die wel met de Philipscurve wordt aangeduid, bleek voor Nederland namelijk zoek te zijn. (Al eerder werd overigens bij de betekenis van deze relatie door verschillende auteurs een vraagteken ge-

* De auteur is wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Universiteit van Amsterdam.

plaatst). De voor onze begrippen omvangrijke werkloosheid van ongeveer 120.000 personen, ofwel 3% van de afhankelijke beroepsbevolking, heeft geen matigende invloed op de loonontwikkeling gehad. De stijging van de loonsom per werknemer heeft voor de jaren 1970, 1971 en 1972 steeds 12,5% ten opzichte van het voorgaande jaar bedragen, tegenover een werkloosheid die voor die jaren respectievelijk 56.000, 69.000 en 115.000 personen bedroeg. Ook de prijzen hebben zich van de conjuncturele teruggang niets aangetrokken. Zowel in 1971 als in 1972 stegen zij 8%.

Aan de volumekant uitte de teruggang zich met name in de werkloosheid, (waarbij de vraag nog moet worden beantwoord welk gedeelte daarvan inderdaad conjunctureel was), de afnemende investeringen van de bedrijven (exclusief woningen, die een belangrijke stijging lieten zien) en bij de overheid. De materiële overheidsbestedingen liepen in volume met 5,5% terug. De toeneming van het volume van de particuliere consumptie bleek opvallend stabiel.

De sterk stijgende wereldhandel, achterblijvende import en verbetering van de ruilvoet, resulteerden in een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans dat zeer omvangrijk is en dat scherp afsteekt bij hetgeen daarvan verwacht werd in het CEP 1972 en ook nog belangrijk hoger is dan de prognose in de MEV 1973. Het is goed dit nog eens onder elkaar te zetten. De prognoses voor het saldo van de lopende rekening in 1972 verliepen zoals in tabel 1 is aangegeven.

Tabel 1. Prognoses voor het saldo van de lopende rekening

MEV 1972 (september 1971):	f. - 1 à - 1 1/4 mrd.
CEP 1972 (maart 1972):	f. + 1 mrd.
SER 1972 a) (mei 1972):	f. + 1 mrd.
MEV 1973 (september 1972):	f. + 2 mrd.
CPB nota b) (februari 1973):	f. + 2,5 mrd.
CEP 1973 (maart 1973):	f. + 3 1/4 mrd.

Als (gedeeltelijke?) verklaring van het verschil tussen de februari 1973- en maart 1973-raming voert het CPB aan dat er bij de verwerking van douane-formaliteiten achterstand was ontstaan die nu zou zijn ingehaald.

Dit feit, en ook de gehele in het staatje opgenomen reeks, onderstrepen hoe terughoudend wij dienen te zijn in het afstemmen van een beleid op dergelijke prognoses, met name waar het een saldogrootheid als de betalingsbalans betreft. Dit geldt te sterker als men tevens kijkt naar het voorspelde en gerealiseerde verloop van de arbeidsinkomensquote. Werd ten tijde van de onderhandelingen over het Centraal Akkoord nog uitgegaan van een lichte teruggang (van 79 naar 78,5), thans blijkt de grote winststijging in 1972 een veel scherpere daling van het arbeidsaandeel veroorzaakt te hebben. In tabel 2 wordt aangegeven hoe de ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote op verschillende tijdstippen werd geschat.

Tabel 2. Ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote

SER 1972 a) (mei 1972):	mutatie van	+1,5 t.o.v. 1971
MEV 1973 (september 1972):	" "	-0,5 " "
CPB nota b) (januari 1973):	" "	-1,5 " "
CEP 1973 (maart 1973):	" "	-1,5 " "

a) SER 17e halfjaarlijkse economisch rapport 1972, 19 mei.

b) Nadere informatie, betreffende de conjuncturele vooruitzichten voor 1973. CPB, januari 1973.

Deze daling van de arbeidsinkomensquote wordt veroorzaakt door een grotere stijging van de arbeidsproductiviteit dan in eerste instantie werd voorzien, die niettemin gepaard ging met een forse prijsstijging. Berekend kan worden dat het overige inkomen in 1972 met 20% gestegen is. Dit resultaat was noch in de MEV 1972 noch in het CEP 1972 voorzien. Geconstateerd moet worden dat er in 1972 een flinke winstinflatie heeft plaatsgevonden. Een niet onbelangrijk gedeelte van de prijsstijging moet daaraan worden toegeschreven. De stijging van het overige inkomen, gecombineerd met een daling van de bedrijfsinvesteringen betekent een stijging van de rendementen. Het CPB haast zich overigens de conclusie, dat de rendementen gestegen zijn, te nuanceren en af te zwakken, terwijl er tevens op wordt gewezen dat het in 1973 met de ren-

dementsontwikkeling weer de andere kant zal opgaan.

Gezien het feit dat schattingen van de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit en van de rendementen een belangrijke rol spelen bij bijvoorbeeld de loononderhandelingen, zullen belangrijke afwijkingen tussen realisatie en voorspelling van deze grootheden het gevaar inhouden dat men zich bij die onderhandelingen allengs minder aan de uitspraken van het CPB gelegen zal laten liggen. Er zou wellicht iets voor te zeggen zijn in de toekomst de aan de belangrijkste voorspellingen inherente grote onzekerheid bij het weergeven van die voorspellingen zelf tot uitdrukking te brengen en niet, zoals tot dusverre in feite gebeurt, langs de weg van de gepubliceerde „varianten”.

Van groot belang is de analyse van de oorzaken van de sterkere stijging van de arbeidsproductiviteit. Die stijging beliep in de nijverheid zelfs 10% en in de industrie 8% en was daarmee niet onbelangrijk hoger dan in het CEP 1972 werd voorzien. Gedeeltelijk kan die sterkere stijging worden toegeschreven aan de stijgende kapitaalintensiteit, of anders gezegd, aan bezuinigingen op de factor arbeid. De hoge loonkostenstijgingen uit de voorgaande jaren, in 1970 en 1971 respectievelijk 5,5 en 8% (verwerkende industrie), hebben duidelijk de substitutie tussen arbeid en kapitaal versterkt. Dit heeft o.a. gevolgen voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Zowel de groei van de toekomstige werkgelegenheid als de omvang van de bestaande worden er negatief door beïnvloed. Het CPB concludeert dan ook dat een groter gedeelte van de werkloosheid door een zogenaamde harde kern wordt gevormd en daarmee structureel wordt. De werkloosheid werd in 1972 overigens nog getemperd door een beperking van het aanbod van arbeid.

Het economische beleid

Met betrekking tot het economische beleid in 1972 kan het volgende worden geconcludeerd. Loon- en prijsmatigingen hebben zich niet voorgedaan; eerder kan worden gesproken van het vestigen van nieuwe records. Veel te laat (november 1972) is via een maatregel, althans in de prijsvorming ingegrepen, hetgeen voor 1973 (onder de veronderstelling van een ongewijzigde handhaving gedurende het gehele jaar) enigermate tot beperking van de prijsontwikkeling kan leiden. De „loonpolitiek” bleef beperkt tot het aandringen op, en via concessies in o.a. de begroting en het dekkingsplan, mogelijk maken van het Centraal Akkoord. Van de plannen van de economische deskundigen van de Sociaal-Economische Raad is niets terecht gekomen; het lijkt of daarmee een traditie gaat worden gevestigd. Met name in de overheidssector snijden de veel te hoge prijs- en loonstijgingen diep in het reële vlees. De overheid stelt een begroting op, op basis van een veronderstelde matiging en probeert bij het niet realiseren van die matiging dit binnen de begroting op te vangen. Het resultaat is in de ontwikkeling van de materiële overheidsbestedingen, naar volume gemeten, te zien. Deze gevolgen worden passief gedragen. Het werkgelegenheidsbeleid is, althans in miljoenen guldens gemeten, niet gering geweest, de resultaten laten zich echter nog slecht beoordelen. De monetaire politiek lijkt, althans wat het binden van liquiditeiten betreft en gegeven de beperkte doelstelling van het voorkomen van een stijging van de liquiditeitsquote, geslaagd.

1973

Alvorens de schets voor 1973 te beginnen, wordt nog eens herhaald wat in de inleiding reeds werd opgemerkt nl. dat gezien de volstrekt onduidelijke ontwikkeling van de internationale valuta-onrust de prognose met betrekking tot de ontwikkeling van de externe gegevens met het grootst mogelijke voorbehoud moet worden bekeken. Dat dit consequenties heeft voor de overige resultaten spreekt vanzelf.

Het volume van de wereldhandel zou wat sneller stijgen dan in sept. jl. werd verwacht. De stijging van het invoerprijspeil

wordt op 2,5% (in guldens) geschat. Dit leidt tot de standaarduitdrukking die zo langzamerhand in iedere prognose van het CPB of van de SER wordt gebruikt, nl. dat „omvangrijk opnieuw” de inflatie is die uit het buitenland wordt geïmporteerd. Opnieuw wordt hiermee de suggestie gewekt als zouden de gestegen invoerprijzen jaar in jaar uit de belangrijkste (of een zeer belangrijke) verklaringsgrond voor de binnenlandse inflatie zijn. Met Duisenberg 1) ben ik van mening dat zulk een stelling niet voldoende in overeenstemming met de feiten is en dat wij er derhalve goed aan zouden doen meer de aandacht te richten op aanwijsbare binnenlandse oorzaken, alsmede te erkennen dat de inflatie een zichzelf instandhoudend en zelfs versterkend verschijnsel is geworden dat zich in de belangrijkste industriële landen, zij het niet in dezelfde mate, voordoet, zonder dat men elkaar daarvan de schuld kan geven.

De matiging in de stijging van de loonsom lijkt in 1973 ondanks sociale contracten e.d. een bijna ridicul resultaat op te leveren. De stijging van 13,5% komt overeen met wat in de MEV 1973 als endogene raming zonder matiging was opgenomen en men kan zich afvragen of dit nu lager is dan zonder matiging zou zijn gerealiseerd en of dáárvoor het moeizame bevechten van het Centraal Akkoord nodig is geweest. De prijsstijging is zelfs wat hoger dan de endogene raming in de MEV.

De recente koersherzieningen hebben tenminste als voordeel opgeleverd dat de thans voorziene prijsstijging iets lager is dan nog een maand tevoren werd aangenomen. En dit alles bij het uitgangspunt, dat in de loononderhandelingen door iedereen werd aanvaard en dat van de zgn. nullijn zou worden uitgegaan. Als uiteindelijke situatie zal daarbij, zoals het nu wordt voorzien, resulteren dat de mutatie in het reële vrij besteedbare inkomen vrijwel nihil is, de loon- en prijsstijgingen zeer fors zijn, de rendementen dalen, de belasting- en premiedruk stijgt (en dit laatste sterker dan in de meerjarenprogrammering voor de sociale lasten werd voorzien, zelfs zonder structurele verbeteringen) en de stijging van de overheidsbestedingen in volume als gevolg van de hoge prijsstijging tegenvalt. Kortom, niemand lijkt van de loon- en prijsontwikkeling in belangrijke mate te profiteren, terwijl er aan die ontwikkeling (nog steeds) wél belangrijke nadelen zijn verbonden. Eén van die nadelige gevolgen werd nog eens door Drs. Brouwers geschetst toen hij stelde dat er een relatie bestaat tussen de werkloosheid en de loon- en prijsstijgingen, niet in de bekende zin van de Phillips-curve, maar juist omgekeerd: „Hoe sneller de prijs- en looninflatie voortschrijdt, hoe sterker de economische structuur onder druk wordt gezet en hoe meer het bedrijfsleven tot aanpassing wordt gedwongen” 2). Het gemiddelde niveau van de werkloosheid zou in 1973 105.000 personen gaan bedragen. Ten dele spelen ook hier de diepte-investeringen weer hun (negatieve) rol.

Een opmerkelijke ontwikkeling vertoont de particuliere consumptie (tabel 3).

Tabel 3. Ontwikkeling van de particuliere consumptie (mutaties in % t.o.v. het voorgaande jaar)

	1971	1972	1973
volume particuliere consumptie	+ 3	+ 4	+ 4
reëel vrij beschikbaar inkomen (modale werknemer)	+ 2	+ 3	+ 1
prijspeil particuliere consumptie	+ 8	+ 8	+ 7,5

De conjuncturele inzinking is in deze ontwikkeling niet terug te vinden. Vermoedelijk is het stabiele verloop te verklaren uit het sterk stijgen van de overgedragen inkomens aan niet-actieve bevolkingsgroepen.

Een uiterst belangrijk aspect bij de huidige loononderhandelingen is overigens nog het volgende. Het CPB heeft becijferd wat de gevolgen voor de overheidsinkomsten zijn van een nivellering binnen de uitkomsten van het Centraal Akkoord. Indien de 3,5% initiële contractloonstijging uit het Centraal Akkoord in een voor ieder gelijk bedrag wordt verdeeld (centen i.p.v. procenten) en per procent prijsstijging maximaal f. 250 zal worden gecompenseerd, dan zal deze ni-

velling aan gederfde belastingopbrengsten ongeveer f. 400 mln. gaan kosten. Dit zal neerkomen op ongeveer een kwart van de totale budgetruimte. Alleen al hierdoor dient de overheid zich m.i. te realiseren dat zij zich niet geheel afzijdig mag houden van de loononderhandelingen. Een van de weinig positieve elementen in de ontwikkeling in 1973 wordt gevormd door de betalingsbalans (althans zoals de zaken er nu voorstaan). Weliswaar zou het saldo van de lopende rekening van f. 3,25 mrd. tot f. 2,5 mrd. teruglopen, de voorraadvorming daarentegen zou met f. 1 mrd. toenemen. Te zamen wordt voor de „externe positie” dan wel het percentage van 4% van het nationale inkomen gehaald zoals in 1972, maar ongeveer 3,5%, hetgeen in vergelijking met de daarvoor in ons land gebruikelijke norm van 2,75% nog steeds mooi is. Van een overbesteding lijkt dus geen sprake te zijn. Het externe evenwicht lijkt meer dan bereikt, zonder dat dit overigens door het CPB expliciet wordt gesteld.

De arbeidsinkomensquote tenslotte zal van 77,5 tot 79 stijgen als gevolg van de hoge loonstijgingen en de geringe stijging van de arbeidsproductiviteit terwijl de prijscalculatiebeschikking gericht is op het in guldens gelijk blijven van de winstmarge. Gecombineerd met een toeneming van de investeringen resulteert dit in dalende rendementen.

Vooruitzichten tot 1975

Wie een somber gevoel heeft gekregen n.a.v. de resultaten voor 1973, zal niet worden opgebeurd bij het lezen van de vooruitzichten tot 1975. Uitgaande van een sterke trend in de wereldhandel, een aanhoudende internationale inflatie en verder oplopende grondstoffenprijzen, concludeert het CPB dat de binnenlandse inflatie „dan ook” (!) omvangrijk zal blijven, (in 1974 en 1975 resp. 7%), dat de loonsomstijging 12% per jaar zal bedragen, dat de goederenuitvoer belangrijk bij de uitbreiding van de wereldhandel zal achterblijven, dat in het binnenland daardoor de stijging van de investeringen en van de productie geleidelijk zal afnemen, dat de werkloosheid niet belangrijk zal verminderen, dat de lopende rekening vrijwel tot de nulpositie zal terugkeren, dat de stijging van de sociale premiedruk sterker zal zijn dan in het meerjarenprogramma daarvoor als richtlijn was opgenomen, dat de budgetruimte overschreden dreigt te worden door de bijstelling van de norm in verband met de inkomensnivellering, terwijl de belastingdruk zal blijven stijgen.

De conclusie is duidelijk. Zo kan het niet langer doorgaan. Het CPB concludeert dan ook tot de noodzaak van een beleidsomgeving in de sfeer van de sociale voorzieningen en van andere collectieve voorzieningen en tot een geïntegreerd beleid t.a.v. inkomens, overheidsbudget en bedrijfsinvesteringen. Of zo'n beleid er zal komen kan vooralsnog worden betwijfeld. De argumenten daarvoor behoeven namelijk niet aan de ontwikkelingen tot 1975 te worden ontleend, de afgelopen twee jaar waren reeds een voldoende argument. Toch heeft de overheid zich in deze jaren met betrekking tot belangrijke onderdelen van het inkomensbeleid geheel of zoveel mogelijk afzijdig gehouden. Ik zie ervan af om nog weer eens het pleidooi voor een loon- en prijsbeleid te houden. Dat heb ik op verschillende plaatsen, ook in dit blad, al gedaan en vele anderen deden hetzelfde. Ik wil volstaan met het citeren van de opvatting van de secretaris-generaal van Economische Zaken: „De autonome kosteninflatie, . . . kan nog minder dan de laatste jaren alleen met monetaire en begrotingspolitiek worden bedwongen. De enige mogelijkheid is haar rechtstreeks te bestrijden 3).

Th. A. J. Meys

1) W. F. Duisenberg: MEV 1973, Spoorzoeken en verkennen, *ESB*, 4 oktober 1972.

2) Drs. G. Brouwers, *ESB*, 3 januari 1973, blz. 4.

3) Drs. Brouwers, t.a.p., blz. 4.

Milieuverontreiniging, een economisch dilemma (II)*

DR. W. WINKELMANS

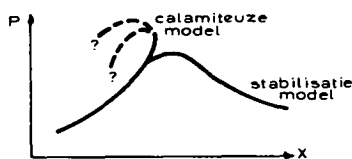
4. EEN ECOLOGISCH-ECONOMISCHE POLITIEK?

Voor de onmiddellijke toekomst achten wij een economische politiek nodig die doelbewust rekening houdt met de realiteit van het ecosysteem 1).

a. Uitgangspunten

1. Indien er geen of halfslachtige maatregelen worden getroffen tegen milieuvervuiling, komen we in het zgn. *calamiteuze* model terecht (zie grafiek 1): de verdere evolutie wordt erg onvoorspelbaar; één zaak is zeker, er zal een stagnatie in de economische groei plaats vinden, alleen reeds door verslechtering van het werk- en woonmilieu.

GRAFIEK 1

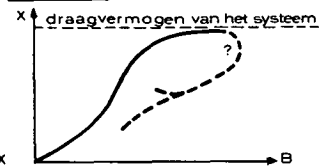

P = milieuvervuiling
X = productie
Y = welvaart (inkomen)
B = bevolking

GRAFIEK 2

GRAFIEK 3

P_0 = periode van de natuur als vrij goed; P_1 = periode van bezinning
 P_2 = periode van de natuur als "beperkt" collectief goed

Indien er doordringende maatregelen worden getroffen, verkrijgen we een soort *stabilisatiemodel*: de vele welzijns-correctieve investeringen zullen uiteraard minder (rechtstreeks) productieve investeringen toelaten (vnl. ingevolge de „forced savings” bij de consumenten 2), waardoor ongetwijfeld de groeicurve – althans aanvankelijk – zal afvlakken en met haar de welvaart (zie grafiek 2). Uiteindelijk zullen economische groei en milieu echter niet meer in een onvermijdelijk verband met elkaar staan, en zal het inkomen zelfs reëel toenemen, hoewel langzamer dan voorheen.

De bestrijding van de milieuverontreiniging zal een correctie op de exponentiële groei van de produktie betekenen 3), maar tegelijk ook de arbeids- en produktievoorwaarden dermate verbeteren (minder risico, en afval, betere werkomstandigheden, produktiekwaliteit en leef- en woongelegenheden 4)), dat de daling van het reële inkomen slechts zeer tijdelijk en dan nog hoofdzakelijk schijnbaar zal zijn 5).

2. Omdat het belangrijkste argument pro de milieuhygiëne

een ethisch (en esthetisch!) argument is 6), gaat de economische politiek best uit van deze argumenten en niet van een economische theorie, die erop zichzelf niet in slaagt de evolutie en de relaties in verband met het leefmilieu integrerend in economische termen om te zetten 7). Het subjectieve speelt een enorme rol in de milieuverontreiniging; de wetenschappelijke kennis, de technologische vooruitgang, het onderwijs, de informatie, . . . beïnvloeden voortdurend de individuele perceptie van het probleem, en dus ook de evaluatie ervan 8). Daarom geldt inderdaad: „Any estimate of pollution damage is subject to the qualifying phrase 'given the present attitudes of the population' ” 9).

* Deel I werd afgedrukt in *ESB* van 14 maart jl.

1) Binnen het bio- en mens-ecosysteem spelen een aantal ecologische wetten, zonder dewelke de stabiliteit en het evenwicht van het systeem niet verzekerd zijn.

2) De „milieu-uitgaven” zullen voor een belangrijk gedeelte in de verkoopprijzen worden afgewenteld.

3) De economische ontwikkeling zou zelfs te sterk kunnen worden geremd in geval van een verkeerd gevoerde milieupolitiek.

4) Er mag ook niet worden vergeten, dat de kosten verbonden aan deze bestrijding erg afhankelijk zijn van de bestaande vervuiling-„science-based”-industrieën gaat, mogen we binnen 5 jaar drastische vermindering in de kosten van de milieuhygiëne verwachten.

5) Het onderzoek van Muller en Pelupessy (F. Muller en E. Pelupessy, Economische waardering van de schaarse lucht in Rijnmond, *ESB*, 31 maart 1971, blz. 305) schijnt er eerder op te wijzen dat slechts een daling van het inkomenspotentieel te verwachten is bij extra-investeringen tegen luchtvervuiling. Er mag niet worden vergeten, dat momenteel – d.w.z. onder de huidige terminologie van het (nationaal) inkomen – geen „produktie” staat tegenover dergelijke investeringen, zodat zij eigenlijk inflatoir werken. Een aanpassing van deze terminologie wordt derhalve in het vooruitzicht gesteld.

6) „Moral questions are intertwined with pollution matters” (J.H. Dales, Pollution, property and prices, Toronto, 1968, blz. 10) . . . eine neue Moral ist aber gerade für die Umweltschonung, die Schonung natürlicher Ressourcen dringend erforderlich” (H. Mottek, Zu einigen Grundfragen der Mensch-Umwelt-Problematik. *Wirtschaftswissenschaft*, nr. 1, 1972, blz. 41). Dus zowel in de vrije markteconomie als in de geleide (staats)economie is men het op dit punt roerend eens. Niets is echter minder waar t.o.v. de verklaring en de behandeling van het probleem. (Zie verder voetnoot 13).

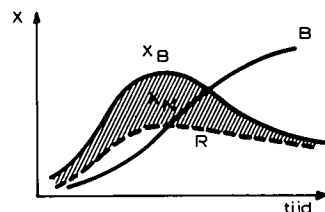
7) De traditioneel-prioritaire objectieven van de economische politiek, m.n. volledige tewerkstelling, prijsstabiliteit, evenwichtige betalingsbalans en produktiegroei (cf. *Economic Policy in Our Time*, versch. auteurs, Amsterdam, 1964, blz. 5/6), die praktisch allemaal theoretisch-economisch te verantwoorden zijn, dienen aldus hun prioriteit af te staan t.g.v. een aantal objectieven, w.o. het behoud van het ecologisch evenwicht en van het leefmilieu, verbetering van de bevolkingsstructuur, die vooralsnog gemakkelijker ethisch te verdedigen vallen dan economisch.

8) Het is duidelijk dat zij die kunnen zwemmen meer geven om het zwemmen in een helder meer, dan zij die niet kunnen zwemmen. Het is duidelijk dat eens op de hoogte van het gevaar van de insecticiden, de houding van velen verandert. Het is duidelijk dat men in al dergelijke gevallen geen optelsom kan maken van de individuele waardeeringen; zij zijn immers al te situationeel en temporeel gebonden. Alleen reeds het besef dat men in zijn behoeftebevrediging van veel meer zaken afhankelijk is dan voorheen (L. H. Klaassen, Welvaart en welzijn, *ESB*, 21 juni 1971, blz. 66), zal het waarde-oordeel sterk veranderen.

9) J. H. Dales: o.c., blz. 19.

3. De fundamentele behoeften van de mens liggen niet ver van in het mens-economische systeem, wel in het mens-ecologische systeem. Zij laten zich verenigen onder de begrippen stabiele ontplooiing en diversiteit. De *stabiliteit van een ecosysteem* wordt bepaald door zijn complexiteit, alleen dan kan de buffercapaciteit 10), en bijgevolg het ecologische evenwicht, verzekerd zijn 11). Nivellering van het milieu en vernauwing van de scala van subsystemen of vermindering van de diversiteit leiden steeds tot *labiele systemen*. Stabiele bio-ecosystemen vertonen in hun evolutie een typisch ontwikkelingspatroon (te vergelijken met grafiek 4). Voor de economie vallen hieruit enkele wijze lessen te halen:

GRAFIEK 4

X_B = bruto-productie
 X_N = netto-productie
 R = verbruik (respiratie) van het systeem
 B = biomassa

1. additionele produktie zou zich steeds in functie van of in evenredigheid met het „verbruik” moeten ontwikkelen;
2. exponentiële groei is slechts in een korte aanvangsfase gewenst. Tot nog toe gaat de economische groei (lees produktie-groei) echter grovelijk ten koste van de diversiteit van ons mens-bio-ecosysteem 12). Dit is geenszins verwonderlijk als we beseffen, dat stad en industrie a-biotische systemen zijn.

4. De homogenisering van de natuur kan evenwel niet aan eenzelfde tempo en in dezelfde mate blijven voortgaan. In de grond zijn milieuverontreinigingsproblemen dus sociale problemen. Hoe belangrijk de economische implicaties ervan ook zijn, de economische politiek zal moeten uitgaan van een *sociale keuze*, die finaal bepaald wordt door wat de ecologische wetenschappen als essentieel voor een gelukkig voortbestaan bevinden.

Socialisatie van het milieubeheer zal zich meer en meer opdringen, te meer daar het dikwijls om „indivisibiliteiten” gaat 13). De economische keuze komt o.i. daardoor eerst in tweede instantie ter sprake, er moet namelijk eerst worden bepaald WAT er moet worden gedaan, en hoe de economische wetenschap voortdurend moet helpen, in de zin van hoe krijgen we het meeste waar voor ons geld 14).

5. Hierbij mogen we niet vergeten, dat de milieuverontreiniging naast het schaarser worden van oorspronkelijk vrije goederen ook milieuverarming 15) en toenemende labiliteit van het ecosysteem tot gevolg heeft.

Deze externe effecten zijn helaas nog moeilijker te vertalen in economische termen dan de schaarste van natuurgoederen. De enige uitkomst is de „sociaal” niet-gewenste milieuverarming als randvoorwaarde op te nemen in het welvaartsoptimeringsmodel of -proces.

Aan de lijst van de doelvariabelen van de economische politiek dient de natuurvoorraad of de vermindering van de milieuverontreiniging te worden toegevoegd. Bemer e.a. 16) hebben hiervan reeds een theoretisch voorbeeld gegeven: de te maximeren welvaartsfunctie omvat als doelvariabelen beschikbaar inkomen, betalingsbalans, maar ook verandering van de natuurvoorraad. De (overheids)uitgaven voor milieu zijn in dat geval instrumentvariabelen, terwijl de randvoorwaarden voor de milieuhygiëne met behulp van andere wetenschappen worden vastgelegd. Op die manier wordt onze reële keuzemogelijkheid vergroot 17) of anders gezegd zal de economische groei niet langer meer inhouden, dat het „vloerkleed der toegenomen keuzemogelijkheden zich achter ons meteen weer oprolt” 18).

Slotsom: de menselijke doelstellingen inzake het leefmilieu zijn data voor de economische politiek 19).

b. Maatregelen

Een aantal concrete maatregelen dringen zich op.

1. Een *collectief eigendomsrecht* voor het gebruik van water, lucht en natuur dient zo gauw mogelijk wettelijk te worden vastgelegd. Dit is de enige manier om onze leefbaarheidsrechten („amenity rights”) te vrijwaren. Onder de bestaande wetgeving is het uitgesloten een ecologisch verantwoorde economische allocatie te verkrijgen; wat aan iedereen toebehoort, behoort uiteindelijk niemand toe en wordt in de economie dan ook niet opgenomen 20).

Eigendomsrechten beïnvloeden het individueel en sociaal gedrag steeds in de zin van het veil houden van datgene

10) Dit is de mate waarin alle afbraakmateriaal zijn kringloop kan volbrengen, wanneer deze capaciteit hoog is, bezit het systeem een hoge natuurlijke assimilatiecapaciteit voor afvalverwerking; met de buffercapaciteit neemt ook de CO_2 -verwerking en de O_2 -productie toe (cf. Allan V. Kneese e.a. Environmental economics, *The Swedish J. of economics*, maart 1971, blz. 62). M.a.w. hoe beter het mens-ecosysteem „gebufferd” is, hoe stabiel het zich kan ontwikkelen. Onder een afgeleide betekenis **kan men stellen, dat ook voor de stadsmoeheid de buffercapaciteit van natuurgebieden in mens-ecosystemen van groot belang is (idem).**

11) E.P. Odum, *The Strategy of ecosystem development*, *Science*, 18 april 1969, blz. 262/264.

12) De doeleinden van de sociale en de economische politiek zijn onverenigbaar met die van milieupolitiek, schrijft derhalve ook Klaassen (De rol van de sociale infra-structuur en het milieu in de regionaal economische groei, *ESB*, 19 april 1972, blz. 382) er nog aan toevoegende: „Deze externe inconsistentie wordt weggenomen indien niet meer getolereerd wordt dat het milieu door de economische groei verder wordt aangetast”.

13) Het geheel is meer dan de som van de delen. Als de natuur wordt opgedeeld in functies (zie par. 3) en gekwantificeerd uit hoofde van diverse bedrijfshuishoudingen dan loopt men het risico dat de natuur als natuur uit het oog verdwijnt. Milieuhygiëne t.o.v. de natuur is derhalve ondeelbaar. Vgl. met M. Dobb, *Welfare economics and the economics of socialism*, Cambridge, 1969: „the existence of substantial indivisibilities (is) an argument for socialisation in all such cases, since private enterprise may be unwilling to undertake the investment where this is socially justified since total cost cannot be recovered by any system of uniform prices”. Hiermede is natuurlijk nog niet aange-toond dat, zoals in de geleide economie maar al te graag wordt gedaan, „das Profitinteresse die tiefere und entscheidende Ursache dieser und anderer Formen der Umweltschädigung (ist)” (S. Grundmann en E. Stabenow, *Beziehungen von Mensch und Umwelt, Wirtschaftswissenschaft*, nr. 12, 1071, blz. 1780). Maar wel dat het particuliere initiatief uiteraard — gezien de sociale omvang van het probleem — te kort schiet. „Bei all diesen Schäden geht es eben letztlich um die mangelnde Beherrschung aller wichtigen Wirkungen, insbesondere der Produktion durch den Menschen. . .” (Mottek, *Zu einigen Grundlagen der Mensch-Umwelt-Problematik, Wirtschaftswissenschaft*, nr 1, 1972, blz. 40). Akkoord, en juist daarom moeten structuren (instellingen, wetten, . . .) gecreëerd worden — zowel in een communistisch als in een kapitalistisch (produktie)systeem — die het mogelijk maken tegen sociaal-economische kostprijzen te produceren en in fine te leven.

14) Wanneer de economische politiek bijv. het principe „laat iedereen zijn afval op de voor hem voordeligste manier kwijtraken” niet langer meer mag verdedigen, dan moet er nog steeds uitgemaakt worden hoe de afvalverwerking dan wel best geschiedt.

15) Bijv. vermindering van het landschappelijk en stedelijk schoon, verdwijning van fauna- en flora-rijdommen.

16) R. Bemer, A. F. van Dam en A. J. M. van Miltenburg, *Milieu en nationaal inkomen*, 1971.

17) Wellicht slagen we er dan ook in voor de volgende generaties deze keuzevrijheid open te houden, hetgeen een blijk zou zijn van onze volwassenheid (cf. NEI, *planologisch-ecologische aspecten van een alternatieve ruimtelijke ordening*, Rotterdam, 1971).

18) E. J. Mishan. *The costs of economic growth*, 1969, blz. 119. Beoogd wordt dat de uitbreiding van de keuzemogelijkheden t.o.v. produktiegoederen niet gepaard gaat met het verdwijnen of het verminderen (in keuzemogelijkheid) van omgevingsgoederen als rust, ongerepte natuur, . . .

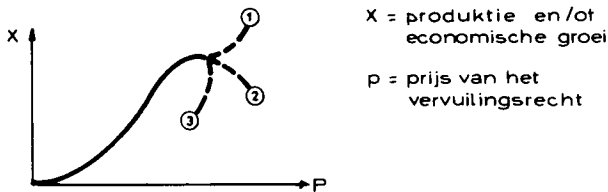
19) „Natuurbescherming is een vorm van sparen en beleggen zonder een sluitende rationale basis voor de beoordeling of we voldoende, te weinig of overbodig veel sparen” (NEI, o.c. blz. 28).

20) „What economics deals with is the buying and selling, or leasing or using, of property rights. It could hardly be otherwise. You can only buy, sell, lease, rent, or borrow things that are owned. . .” (J.H. Dales, *Pollution, property and prices*, Toronto, 1968, blz. 59). M.a.w. de marktkrachten werken alleen wanneer het wettelijk erkend is recht te hebben op . . .

waarop een „recht” rust. Het voorkomen van lawaai, stank, stof enz. zal binnen een dergelijke institutie gemakkelijker als een factor van commerciële efficiëntie en concurrentie worden opgevat 21). Bij wijze van overgang kunnen eerst *industriële vervuiliingsrechten* op de markt worden gebracht 22). Deze bieden een aantal belangrijke voordelen:

- de expretiale last van de nieuwkomer(s) wordt verdiscon- teerd (zie grafiek 5);
- iedere „vervuiler” kan blijven uitmaken hoeveel hij ervoor over heeft, in functie van de prijszetting van het overlaster- effect op de markt;
- de overheids- en andere administratieve kosten zijn zeer miniem.

GRAFIEK 5

X = productie en/of economische groei
P = prijs van het vervuiliingsrecht

De prijs van de vervuiliingsrechten – die slechts in beperkte mate voorhanden zijn – stijgt normaliter met de graad van de vervuiling (produktie) ①, totdat bijv. de produktie ingevolge technologische verwezenlijkingen „zuiverder” is ②, tenzij de prijs van de vervuiling te snel omhoog gegaan is, waardoor produktievermindering zal optreden ③. M.a.w. er moet aanvankelijk met grote omzichtigheid en soepelheid te werk worden gegaan.

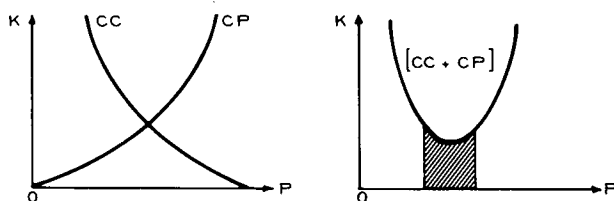
2. Omdat het collectief eigendomsrecht op zichzelf nog geen grote stimulans inhoudt om ten private titel in milieu- goederen te investeren 23) dient het geruggesteund te worden door (*defensieve*) *milieuwetten*. Dit heeft niets te maken met de schuldvraag, die toch meestal irrelevant is, maar met de omkering van de bewijslast, hetgeen de drang om „zuiver” te leven (produceren) moet bevorderen 24). Onder beschermende milieuwetten zullen de kosten voor milieuhygiëne met de tijd gewoon één element vormen uit de reeks factoren en voorwaarden die „prijsbepalend” zijn.

Natuurlijk zal de „overlast” niet enkel op de industrie komen te liggen, maar ook op alle andere vernietigers van de „leefbaarheid”, hetzij rechtstreeks (toerisme, automobilisme....) hetzij niet rechtstreeks (prijsafwenteling en controlekosten). Het leven zal duurder worden 25), maar wellicht ook waardevoller, niet in het minst met het oog op ons nageslacht.

3. „Some pollution is a good thing” schreef Dales 26). Het is inderdaad zonder meer onzinnig ALLE milieuverontreiniging te willen uitsluiten. Dit heeft ook iets te maken met het verloop van twee soorten kosten of baten (zie grafiek 6) 27).

Hieruit volgt immers dat hoe meer men de milieuverontrei-

GRAFIEK 6

K = kosten
P = vervuiling
CC = controlekosten of vervuiliingsbaten
CP = vervuilingskosten of controlebaten

Bron: R. G. Ridker.

Belastingenschijf

De maatschappij wordt zo ingewikkeld dat voor het overbrengen van informatie en leefregels de normale spreek- en schrijftaal tekort schiet. Vandaar dat Drs. J. Hartog en Ir. W. J. Keller een belastingenschijf construeerden — te beschouwen als een meer dimensionale belastingtabel — waarmee men in een handomdraai kan zien 1):

- over welk deel van het inkomen geen belasting is verschuldigd;
- het belastingbedrag over elk jaarinkomen tot f. 80.000;
- het percentage waarmee de schijven van het inkomen worden belast;
- de belastingverandering ontstaan door wijziging van inkomen of gezinssamenstelling.

Door deze op het oog ingewikkelde belastingenschijf lijken de belastingtarieven minder ingewikkeld dan ze in feite zijn.

L.H.

1) *Belastingenschijf 1973*, Kluwer BV, Deventer, 1973, f. 2,95.

ning wil teruggedrijven (richting O), hoe hoger de kosten van controle, maar ook hoe lager de baten van die controle. Er bestaat dus een zone waarbinnen de totale kosten van de milieuverontreiniging minimaal zijn (gearceerd deel op de grafiek). Helaas, zoals in vorige paragrafen menigvuldig is aange- toond, is het economisch gezien onmogelijk deze zone exact te bepalen. Vandaar dat de economische politiek goed gebruik kan maken van bij de wet vastgelegde maximaal toelaatbare vervuiliingsgraden, zgn. *tolerantiegrenzen* (Duits: „Mindestnormen”). Zij worden gegeven vanuit andere wetenschappe- lijke disciplines, zoals biologie, ecologie, geneeskunde en fy- sica. Deze „minimum standards of public health” zijn te ver- gelijken met zogenaamde „quality standards” voor sommige produktiegoederen. Zij kunnen evenwel moeilijk wetenschape- lijk bewezen worden 28), zodat het vaststellen van de in de praktijk te eerbiedigen drempelwaarden eveneens een poli- tiek-sociale keuze impliceert 29). Dit vinden wij – in tegen-

21) Vgl. E. J. Mishan, o.c., blz. 103.

22) Dit is het voorstel van J. H. Dales (cf. o.c., blz. 77 e.v.).

23) Investeringspro milieubeogen bijv. het bekomen van:

- een maximale „recycling”;
- een verhoging van de natuurlijke assimilatiecapaciteit;
- een vermindering in de neiging tot consumptie van materiële goederen.

Het ontbreken van enige prikkel om methoden en produkten te inno- veren die het milieu weinig of niet aantasten, is tot nog toe één van de belangrijkste oorzaken van de persisterende milieuaftakeling.

24) Het is immers niet langer meer vereist te bewijzen dat X milieuver- ontreinigend werkt; X dient voortdurend het bewijs te kunnen leveren dat hij het milieu niet meer verontreinigt dan binnen de toegelaten perken.

25) Omdat vooral de arbeidende en de lagere middenklasse het meest te lijden hebben van de industriële en commerciële ongecompen- seerde effecten – we hoeven maar te denken aan de vrij beperkte eva- sieve mogelijkheden, die tot hun beschikking staan – bieden derge- lijke wetten eveneens welvaardsdistribuerende voordelen.

26) O.c., blz. 15.

27) R. G. Ridker, *Economics costs of air pollution*, New York, 1967, blz. 5.

28) Reden te meer om de bewijslast om te keren. De meeste gevallen van ernstige milieuverontreiniging zijn niet reproduceerbaar in het la- boratorium, terwijl alle additieve, cumulatieve en klimatologische ef- fecten onmogelijk zijn te voorzien.

29) Voortdurend zal bijv. het belang van een grotere produktie moe- ten worden afgewogen tegen het belang van de volksgezondheid.

stelling tot vele anderen 30) – aangezien we gevonden hebben dat de milieuverontreiniging in wezen een sociaal probleem is, waarover uiteraard niet „waardenvrij” kan worden geoordeeld en waarvoor een politieke optie (tijdig) „moet” worden genomen.

De milieuhygiënische tolerantiegrenzen zijn natuurlijk geen doelvariabelen, doch slechts randvoorwaarden in het economisch-politiek model. Hun bedoeling is maatschappelijke „constraints” voor de economische activiteit te zijn. Het is derhalve absoluut nodig dat de nadelige externe effecten die men ermee wil treffen ondubbelzinnig en substantieel het welzijn aantasten.

Het grote probleem is duidelijk de bepaling van de „prijs” voor deze drempelwaarden. De „milieutaksen” zullen zoveel mogelijk objectief moeten worden vastgesteld: lozingstaksen bijv. in functie van de vereiste BOD-waarde 31) van een water, particuliere en industriële verkavelingstaksen in functie van een nationaal of regionaal natuurfonds enz. Als het mechanisme werkt, belet niets de milieutaksen voortdurend aan te passen in functie van klassieke 32) of minder klassieke economische indicatoren 33). Een differentieële bestrijding van de milieuverontreiniging in de ruimte 34) lijkt ons daarbij steeds aangewezen.

Voor al deze problemen zullen afspraken tussen de economisten onderling noodzakelijk zijn 35), niet in het minst tussen de verschillende landen. Want geen „staat” kan afzonderlijk het probleem van zijn leefmilieu oplossen 36).

Samenvatting en besluit

Een louter theoretische analyse van een probleem kan bezwaarlijk tot veel praktische resultaten leiden. Dit was dan ook niet de opzet van deze studie. Wel was het de bedoeling meer inzicht te verwerven in het economisch aspect van de milieuhygiëne. In dat licht komen we tot volgende besluiten.

1. Er is zowel in theorie als in praktijk een wezenlijk verschil te maken tussen produktiegoederen en milieugoederen, dat voornamelijk terugslaat op een aantal intrinsieke eigenschappen zoals het inderdependent en collectief karakter, het „niet-waardenvrij” zijn, de discontinuïteit enz. De meeste dezer goederen waren oorspronkelijk vrije goederen, zijn het gedeeltelijk of somtijds nog, en zouden in feite steeds vrije goederen moeten blijven.

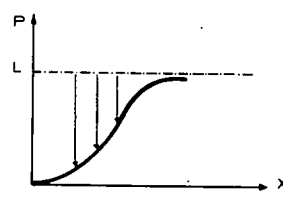
2. Het milieuvraagstuk werd in essentie als een sociaal vraagstuk erkend. T.a.v. de meeste milieuverontreinigingen is het niet van belang te weten of er een Paretiaanse verbetering mogelijk is (de „verontreinigers” kunnen de „slachtoffers” vergoeden), of de kosten van de vervuiling (d.i. van functieherstel) hoog dan wel laag zijn, omdat de waarde van de bedreigde milieugoederen niet bekend is.

3. Het kan worden betreurd dat de economische wetenschap (theorie) dus niet bij machte is „primair” bij te dragen tot de oplossing van het vraagstuk van de milieuhygiëne. Zulks betekent evenwel niet dat zij gedegradeerd wordt tot tweederangswetenschap, integendeel. Primair zal zij de belangrijkste wetenschappelijke bijdrage moeten leveren om het geheel (de maatschappelijke evolutie) in goede banen te houden, als de beslissingen ter bescherming van ons leefmilieu genomen zijn, zij het dan mede op grond van extra-economische (of ecologische) overwegingen 37); secundo, zal zij „integer” blijven. Als economische wetenschap heeft zij geen economisch doel. Als daarentegen menselijke doelstellingen als datum gaan gelden voor de economie, kan zij met haar eigen

wetenschappelijk instrumentarium worden benut. Door het wettelijk instellen van milieuhygiënische maatregelen wordt niet alleen een „rem” ingebouwd om bepaalde goederen te sparen, maar wordt de markt-imperfectie „omraamd” 38), en zelfs in grote mate opgeheven, omdat alleszins „vertraagd” een markteffect tot stand komt. De allocatie van alternatief aanwendbare schaarse middelen wordt dus ook door de milieuverontreiniging „aanwijsbaar” beïnvloed, hetgeen deze effecten „economisch” relevant maakt. Het theoretisch economisch dilemma is omzeild.

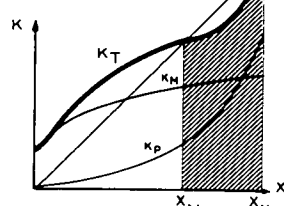
De „vrije goederen” zijn economische goederen in die zin dat hun potentiële schaarste meetbaar wordt t.o.v. de drempelwaarde of vrijheidsdrempel (zie grafiek 7).

GRAFIEK 7

P = vervuiling
X = productie
L = tolerantiegrens

GRAFIEK 8

K = kosten
K_T = totale kosten
K_P = (sociale) kosten van de vervuiling
K_M = gemiddelde kosten

Meteen zal deze situatie (d.i. onder een beschermende milieuwetgeving) toelaten volgens „totale kosten” te werken, wat impliceert dat slechts binnen een bepaalde productiezone ($X_{N1} - X_{N2}$; grafiek 8) optimaal wordt gewerkt. Integratie van het „leefmilieu” in alle belangrijke economische beslissingen zal dus eveneens tot gevolg hebben, dat er geen fatale verbondenheid meer bestaat tussen productie–consumptie– en vervuilingafval.

Waarschijnlijk is het wenselijk deze kentering in de economische politiek (en niet in de economische theorie!) te laten voorafgaan door een zekere „milieuhulp” (te vergelijken met de ontwikkelingshulp) van overheidswege. Mogelijk zal dit de overgang van een productie–economie naar een ecologische economie versoepelen en tegelijk toelaten milieuhygiënische maatregelen uit te vaardigen, die de maatschappelijke evolutie in de gewenste richting doen verlopen.

(Slot)

W. Winkelmans

30) Cf. o.m. B. Goudzwaard, *Ongeprijsde schaarste*, Den Haag, 1970, blz. 83/84.

31) „Bio-oxygen demand”, hetgeen in zekere zin het „levensniveau” aanduidt van een bepaalde waterloop.

32) Monetaire en fiscale taksen (variabelen) worden eveneens regelmatig aangepast, wanneer de prijzen, de werkloosheid, enz. een bepaald niveau overschrijden.

33) We denken o.m. aan veranderde inzichten in de ecologische processen, aan technologische uitvindingen inzake milieuverontreinigingsbestrijding enz.

34) De meest verontreinigende streken worden best het minst belast, zo niet dan zullen we binnen afzienbare tijd overal en in gelijke mate te kampen hebben met een ernstige graad van milieuvervuiling.

35) Ongeveer in dezelfde zin als voor de internationale overeenkomsten t.o.v. de bepaling van het nationaal inkomen, nationaal produkt enz.

36) Dit staat nog los van de enorme kloof, ook op dit vlak tussen de ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen. Het verschil in „milieustandaarden”, draagt helaas in zich een fatale concurrentiekracht, wanneer geen mondiale overeenkomst wordt bereikt inzake een tellurische leefbaarheid.

37) Zulks biedt ruimte voor een „open” waardering, waarin het advies van allerhande wetenschappelijke experts, alsmede een eigen tijdsvoorkeur kunnen gelden om zodoende de publieke opinie, het onderwijs, kortom onze levensbeschouwing te waarden.

38) De economische activiteiten kunnen slechts verlopen binnen de marge der drempelwaarden. Ook zal wellicht een einde komen aan de huidige neiging om steeds maar méér (problemen) op te lossen met méér (problemen) van iets anders (bijv. „Een stijgend percentage van onze productie wordt bestemd voor de compensatie van nieuw opgeroepen schaarste”. R. Hueting, *Wat is de natuur ons waard?* Baarn, 1970).

Indien u niet alles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u ESB onmogelijk missen.

De Nota Noorden des Lands 1972: beleidswendingen in het regionale beleid

DRS. J.K.T. POSTMA*

In 1947 stelde de directeur van de Rijksdienst voor het Nationale Plan op een congres over maatschappelijke planning, dat „de ruimtelijke planning zich in zoverre van de andere vormen van planning onderscheidt, dat zij sinds lang geen strijd-object meer is” 1). Tijdens de discussie op het congres bleek echter, dat wel degelijk nog diepgaande verschillen van mening bestonden over „het bewuste ombuigen van ontwikkelingstendenzen” 2). Uit de onlangs openbaar gemaakte *Nota Noorden des Lands 1972* blijkt, dat een kwart eeuw later de Nederlandse regering de ruimtelijke ontwikkeling van ons land bewust wenst te sturen, niet alleen door positieve, stimulerende maatregelen, maar ook met behulp van negatieve, afremmende regelingen.

Nadrukkelijker dan te voren is in de *Nota Noorden des Lands* de regionale component van het overheidsbeleid in een nationaal kader geplaatst. In de eerste fasen van de regionale politiek wenste de overheid de werkloosheid in het Noorden en andere in economische ontwikkeling achtergebleven streken te bestrijden. Daartoe diende de economische groei in deze gebieden te worden gestimuleerd, waardoor tegelijkertijd inkomensachterstanden werden weggewerkt. Eerst later is aandacht ontstaan voor het afremmen van de ontwikkeling van een regio. In de *Nota Noorden des Lands* is nu zeer expliciet de Randstad aan de probleemgebieden toegevoegd, terwijl in de nota een centrale plaats is toegekend aan de rol, die het Noorden te spelen heeft ter ontlasting van het Westen met zijn congestie en overmatige milieuvervuiling. In dit verband voert de regering een nieuw onderscheid in tussen stimuleringspolitiek en spreidingsbeleid. Is de regionale politiek gericht op het vasthouden van de natuurlijke aanwas van de bevolking in een bepaalde regio, dan spreekt men van stimuleringspolitiek. Wenst men daar boven uit te gaan dan is er sprake van spreidingsbeleid. Beter zou zijn geweest de stimuleringspolitiek vast te hechten aan de veel sterker in noordelijke rapporten benadrukte doelstelling, dat de inkomensachterstand niet vergroot mag worden of dat de inkomensachterstand moet worden ingelopen.

Een integraal structuurplan voor het Noorden

Een aanzienlijk deel van de nota over het Noorden is gewijd aan het „scheppen van de contouren van een integraal structuurplan voor het Noorden”. Met nadruk wordt aangekondigd, dat voor dit structuurplan niet zonder meer de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening* het uitgangspunt zal zijn.

De ruimtelijke ordening is een onderdeel van het overheidsbeleid, dat vele raakvlakken heeft met de regionaal-economische politiek. Het regionaal-economische beleid wordt gevoerd met behulp van economisch-politieke maatregelen. De ruimtelijke ordening tracht de ontwikkeling van het grondgebied te besturen of bij te sturen met toepassing van administratief-juridische procedures (streekplan, bestemmingsplan enz.)

Het belangrijkste regeringsstuk over dit laatste beleids-onderdeel is nog steeds de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening* die in 1966 — ondertekend door niet minder dan elf verantwoordelijke bewindslieden — door het kabinet Cals aan de volksvertegenwoordiging werd aangeboden. In de *Tweede nota* is de zgn. gebundelde deconcentratie als toekomstig ruimtelijk patroon voor ons land gekozen. De alternatieven van een gebundelde deconcentratie, te weten vergaande concentratie en drastische spreiding worden in de nota kort en apodictisch afgewezen. Dit werkstuk van de Rijksplanologische Dienst is het voorwerp geweest van lof, maar ook van geduchte kritiek. Met name door economen is felle kritiek geuit, die uitdrukkelijk is aangekondigd als tegenstroom, omdat gevreesd werd, dat „ons land zich zo welvarend gaat voelen, dat de economische ontwikkeling ondergeschikt dreigt te worden gemaakt aan onduidelijke niet-economische doelstellingen” 3).

Het voornaamste punt van kritiek was, dat een economisch-statistische basis aan de nota ontbrak. De planologen hebben toegegeven, dat deze kritiek juist is. Een systematische aanpak van de ruimtelijke ordening en van het regionaal-economische beleid, gestoeld op voldoende statistische gegevens en een stevige theoretische basis, achten ook zij zeer gewenst. Tijdens het opstellen van de *Tweede nota* ontbraken echter de benodigde gegevens, zoals deze nog steeds niet in voldoende mate voorhanden zijn om een goede regionale planning mogelijk te maken.

In de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening* is vastgesteld, dat gestreefd wordt naar 15% van de bevolking in het Noorden in het jaar 2000. Hoewel de *Nota Noorden des Lands* een aantal nieuwe instrumenten vermeldt, gericht op verwezenlijking van deze doelstelling, spreekt uit deze nota tegelijkertijd op verschillende punten de aarzeling over de haalbaarheid van een krachtige spreiding. Bovendien verwacht de regering, dat in het Noorden binnenkort de discussie op gang zal komen over de vraag, of het eigen karakter van het Noorden niet het meest gebaat is bij een betrekkelijk matige groei van de bevolking, ongeveer zo dat de natuurlijke aanwas aan het gebied gebonden wordt.

De aarzeling ten opzichte van de stringente doelstelling in de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening* valt te begrijpen.

*) De auteur is wetenschappelijk medewerker aan de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit te Groningen.

1) F. Bakker Schut, Preadvies over 'Ruimtelijke planning' voor het congres over maatschappelijke planning, gehouden te Amsterdam op 11 oktober 1947, in *Overdruk De Economist*, nr. 7-8, 1947, blz. 53-72, inzh. blz. 54.

2) Verslag van het congres over maatschappelijke planning, *Overdruk De Economist*, nr. 12, 1947, inzh. blz. 44.

3) Ruimtelijke ordening in Nederland, *ESB*, 29 november 1967, blz. 1204.

Uitgaande van de bevolkingsprognoses van het CBS 4) zou verwezenlijking van deze doelstelling betekenen, dat de bevolking in de periode 1970-2000 nagenoeg zou moeten verdubbelen van 1,4 mln. tot 2,6 mln. Boven de natuurlijke bevolkingsaanwas van een half miljoen mensen zou de bevolking in het Noorden door migratie nog eens met 600.000 à 700.000 personen moeten toenemen. Zelfs aan een begin van verwezenlijking van deze taakstelling is men nauwelijks toegekomen. De huidige bevolkingsverdeling over de landsdelen is ten opzichte van die voor 1965 in het geheel niet gewijzigd ten gunste van de stimuleringsgebieden. Steeds vaker wordt de vraag gesteld, of zelfs bij het hanteren van nieuwe, krachtiger instrumenten de gestelde doeleinden wel te verwezenlijken zijn.

In de *Nota Noorden des Lands* wordt de doelstelling uit de *Tweede nota* zeer duidelijk op losse schroeven gezet. De regering wil in het voorjaar van 1974 een nieuw beleidsplan voor de ruimtelijke ordening uitbrengen, waarin rekening is gehouden met de milieuproblematiek en met de dalende prognosecijfers voor de bevolkingsgroei. Vooruitlopend op deze *Derde nota* wil men op korte termijn een „oriënteringsnota” publiceren om een brede discussie uit te lokken. Het onderzoek voor deze werkstukken kan worden gekoppeld aan de voorbereiding van een integraal structuurplan voor het Noorden, dat eerst over enkele jaren is te verwachten. Onderzoek en overleg met alle betrokkenen zullen uiteindelijk bepalen op welke omvang van de bevolking het nieuwe spreidingsbeleid te zijner tijd wordt afgestemd. In het Noorden is de discussie hierover reeds op gang gekomen, waarbij steeds vaker en duidelijker de aarzeling ten aanzien van de stringente doelstelling uit de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening* doorklinkt 5).

Organisatorische structuur van het onderzoek

Den Haag en zijn regio zullen in samenspel het structuurplan voor het Noorden moeten invullen. Het onderzoek wordt geleid door een stuurgroep, waarin de meest betrokken departementen en de drie noordelijke provincies vertegenwoordigd zijn. Een coördinatiecommissie, beschikkend over een permanent secretariaat, zal uiteindelijk zorg dragen voor het opstellen van het structuurplan. Voor de behandeling van bepaalde onderdelen kunnen werkgroepen worden ingesteld, waaraan ook vertegenwoordigers van belangengroepen kunnen deelnemen. Men krijgt de indruk, dat bij deze organisatorische structuur het zwaartepunt duidelijk in Den Haag komt te liggen. De grote lijnen van de organisatorische opzet zijn inmiddels definitief vastgesteld. Opmerkelijk is, dat niet is vastgehouden aan de regionale werkgroep onder leiding van de Bestuurscommissie voor het Noorden des Lands, waarin de regionale deskundigheid zou worden gebundeld. Toch lijkt tegenspel van enig gewicht alleen mogelijk bij een goed samenspel van de drie noordelijke provincies. Een uitbouw van het samenwerkingsorgaan van de drie ETI's en het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Groningse universiteit ligt voor de hand. Van meer belang nog is, dat de bestuurlijke samenwerking tussen de drie provincies hechter wordt. De Bestuurscommissie voor het Noorden des Lands is in de huidige vorm een onverplichte vorm van samenwerking tussen de drie provinciale besturen. Een krachtig, gezamenlijk beleid heeft op het moment geen kans van slagen door de argwaan, die de Groningers, Friezen en Drenthen ten opzichte van elkaar koesteren.

Ook op lager niveau is een bestuurlijke reorganisatie nodig in de vorm van herziening van de gemeentelijke indeling en van de vorming van gewesten. Wellicht dienen afzonderlijke voorbereidings- en uitvoeringsorganen in het leven te worden geroepen. De lagere organen zullen over voldoende financiële middelen dienen te beschikken. Voor de op vele plaatsen al te globale inhoud van de nota zijn in dit verband de volgende weinigzeggende zinnen karakteristiek: „In dit kader dient ook

de financiering, voor zover het de financiële draagkracht betreft van de bij de uitvoering van het integrale structuurplan betrokken bestuurlijke en andere organisaties aan de orde te komen”.

Multidisciplinaire aanpak

In de verhandeling over het integrale structuurplan ligt de nadruk op de multidisciplinaire aanpak. Niet alleen moeten de ruimtelijke en economische elementen worden geïntegreerd, maar ook de sociale component dient in de integrale planning een rol te spelen 6). Deze gedachte vindt men in de nota terug. Het spreidingsbeleid kan alleen slagen als het begeleid wordt door sociologisch en sociaal-psychologisch onderzoek en een verantwoord personeelsbeleid in verband met de overbrenging van arbeidsplaatsen. De Rijks Psychologische Dienst gaat een onderzoek instellen naar de ervaringen van ambtenaren, die de afgelopen jaren reeds in het kader van de spreiding van rijksdiensten uit Den Haag zijn vertrokken naar andere delen van het land. De studie zal aan het eind van 1973 gereed zijn. Bovendien moeten de problemen van de autochtone bevolking in het Noorden worden opgelost. Ter beperking van conflicten is een verantwoorde informatieverschaffing langs geschikte kanalen nodig. In dit kader past tevens de overweging, dat naast min of meer conventionele instrumenten voor het spreidingsbeleid te denken valt aan bijv. het verbeteren van de beeldvorming over het Noorden.

Ook bij een multidisciplinaire aanpak zal het zwaartepunt toch blijven liggen bij het ruimtelijk-economische onderzoek, dat het fundament moet vormen van een te ontwikkelen beleidsmodel. Destijds is een gezamenlijk onderzoekprogramma opgezet door het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Centraal Planbureau, de Rijksplanologische Dienst en het Ministerie van Economische Zaken. Bij de nota over het Noorden zijn twee rapporten 7) gevoegd, die onderdelen vormen van dit onderzoek. Het CBS heeft regionale rekeningen opgesteld voor de jaren 1960 en 1965. Destijds bestonden er aanwijzingen, dat als gevolg van de straffe bezuinigingswind de financiering gevaar kon gaan lopen van dit laatste in omvang, maar ook in betekenis toenemend project. Er is zelfs de vrees geuit, dat de serie regionale rekeningen zou worden afgebroken 8). Over de voortgang van het onderzoekprogramma is uit de *Nota Noorden des Lands* weinig op te maken, maar elders 9) is meegedeeld, dat het in het voornemen ligt de regionale rekeningen ook in de toekomst op te stellen. Over de prioriteit worden echter geen concrete aanduidingen gegeven. Nieuw is, dat het CBS over 1970 en volgende jaren gegevens over onder meer bevolking, inkomen en vermogen, werkloosheid, volkshuisvesting en energieverbruik wil gaan publiceren voor een veertigtal regio's, waarin Nederland

4) CBS, *De Nederlandse bevolkingsgroei tot het jaar 2000, Maandschrift*, april 1971. Volgens deze prognose zal het nationale bevolkingstal in het jaar 2000 niet de 20 mln. uit de *Tweede nota* zijn, maar moet de bevolkingsomvang op 17,1 mln. worden geraamd. Nieuwe bevolkingsprognoses worden thans door het CBS voorbereid en zullen in de loop van dit jaar worden gepubliceerd. Ook het cijfer van 17,1 mln. zal nog aanzienlijk in benedenwaartse richting moeten worden herzien.

5) Zo nemen burgemeester en wethouders van de stad Groningen in een recent preadvies, dat later door de gemeenteraad is onderschreven, duidelijk afstand van deze doelstelling (*Bijlage raadsverslag 1972/1973*, nr. 214, 7 december 1972).

6) P. de Wolff, *Overheidsplanning in Nederland, Orbis economicus*, XIV, nr. 1, blz. 86-95.

7) Centraal Planbureau, *Regionale ontwikkeling van de werkgelegenheid en het spreidingsbeleid, 1970-2000, toegepast op het Noorden des Lands*, Den Haag, september 1972. Centraal Instituut voor Industrieontwikkeling, *De industrie in het Noorden des Lands*, Den Haag, augustus 1972.

8) A. C. van Wickeren, *Regionale rekeningen, ja of nee, ESB*, 22 september 1971, blz. 834.

9) *Memorie van Toelichting*, bij hoofdstuk XIII van de rijksbegroting, 1973, Bijlage V, blz. 44.

wordt ingedeeld. De gekozen indeling in regio's moet te zijner tijd zoveel mogelijk worden afgestemd op de bestuurlijke structuurschets, op te stellen in het kader van de gewestvorming.

Een operationeel beleidsmodel is eerst over enkele jaren te verwachten. De huidige opzet van het regionaal-economische model van het Centraal Planbureau kan zeker nog geen antwoord geven op de belangrijke vraag wat de optimale verdeling is van bevolking en werkgelegenheid voor Nederland en welke consequenties hieruit zijn te trekken voor de stimuleringspolitiek en het spreidingsbeleid.

Meer flexibiliteit in het regionale beleid

Het regionale beleid concentreert zich op de zgn. ontwikkelingskernen. Zo worden investeringspremies alleen verstrekt aan bedrijven in deze kernen, opdat agglomeratiekrachten de verdere ontwikkeling vergemakkelijken. Het aantal kernen is echter zo groot, dat toch nog versnippering van krachten optreedt. Hoewel in de *Nota Noorden des Lands* wordt meegegeeld, dat de regering het aantal kernen niet wenst te beperken, is niettemin een beleidswending te verwachten. De regering kondigt immers tevens aan, dat ondernemers, die zich buiten bepaalde (niet nader aangeduide) concentraties vestigen, daar overtuigende argumenten voor moeten kunnen geven, willen zij nog voor premiëring in aanmerking komen. Deze concentratiegedachte vindt men eveneens terug in de passages over de onontbeerlijkheid van althans één stedelijke agglomeratie, die in dienstbetoen met de Randstad kan concurreren. Ook de rijksdiensten zullen daarom overwegend naar de stad Groningen worden geleid.

In het verlengde van een wijziging van het kernenbeleid ligt het aanbrengen van een subjectief element in de regeling voor de investeringspremies. De regering heeft blijkbaar afgezien van haar eerder geuite voornemen aan de bestaande objectieve criteria nieuwe toe te voegen, die de mogelijkheid open selectief te werk te gaan en rekening te houden met het belang van het project voor de verbetering van de economische structuur van de regio. Dan zou ook de mogelijkheid ontstaan geen premie te verstrekken, wanneer het project niet of van weinig betekenis wordt geacht voor de economische opbouw van de regio. Aan de andere kant zou meer geld beschikbaar zijn om bij belangrijke projecten uit te gaan boven het maximumbedrag van drie miljoen.

Wel sluipt het subjectieve element in de regeling voor de uitbreidingspremie in. Worden de aanvragen voor een dergelijke premie te talrijk, dan zullen deze kritischer worden bekeken om in elk geval de premiëring van nieuwe vestigingen veilig te stellen 10). Zonder nadere argumentatie wordt verschil gemaakt tussen uitbreidingen en nieuwe vestigingen, terwijl de uitbreidingen toch al 10% minder premie ontvangen dan deze nieuwe vestigingen. In tegenspraak met dit negatieve oordeel over uitbreidingen is de verhoging van de uitbreidingspremie voor Zuid-Limburg, die nu op 15% is gebracht.

Volgens een EG-afpraak mogen de specifieke steunmaatregelen niet worden uitgebreid 11). Wel wordt in de nota over het Noorden een versoepeling van de voorwaarden voor twee regelingen aangekondigd. Niet alleen bij nieuwe vestigingen of bij uitbreiding van industriële ondernemingen, maar ook bij herstructurering van bedrijven wil de regering in de toekomst investeringspremies verstrekken. Verder komt voor het Noorden de strikte voorwaarde te vervallen, dat stuwende dienstverlenende bedrijven slechts een vestigingspremie ontvangen, indien ten minste 75 arbeidsplaatsen worden geschapen. Wel blijft gelden, dat de stuwende bedrijven van voldoende belang moeten zijn.

Met betrekking tot de arbeidsmarkt worden een nieuwe migratieregeling en een territoriale uitbreiding van de loonsuppletiering aangekondigd. Aan geoefende en geschoolde beroepsbeoefenaren zal een tegemoetkoming in de kosten van verhuizing van de Randstad naar het Noorden worden ver-

(I.M.)

strekt, die ligt op het niveau van de vergoeding voor het rijkspersoneel. De werking van de loonsuppletiering, die nu alleen voor Oost-Groningen geldt, wordt tot het gehele Noorden uitgebreid. Werkgevers krijgen gedurende een jaar een subsidie van 35% in de loonkosten bij het in dienst nemen van moeilijk plaatsbare oudere werklozen. Gezien de ervaringen is van deze regeling weinig resultaat te verwachten.

Naast de specifieke staan de algemene klimaatverbeterende maatregelen, gericht op de opbouw van een goede economische en sociaal-culturele infrastructuur. In deze sfeer worden voor de eerstkomende jaren een aantal maatregelen genoemd, die weinig spectaculair zijn. Wel wordt een groot aantal projecten opgesomd, maar al te vaak worden vele slagen om de arm gehouden, en beperkt de nota zich tot de mededeling, dat de regering de noodzaak van een of ander project overweegt.

Afremming van de groei

Voor het eerst heeft de regering nu naast positieve regionaal-politieke maatregelen ook regelingen in voorbereiding, gericht op het afremmen van de economische ontwikkeling in de zgn. congestiegebieden. Niet alleen stelt de nieuwe doelstelling van de leefbaarheid haar eisen, daarnaast wil men op langere termijn de spanning op de arbeidsmarkt wegnemen, die het Westen tot inflatiehaard maakt. Dat de beperking van de economische ontwikkeling in concentratiegebieden de groei in de overige delen van het land ten goede kan komen, wordt slechts als een bijkomend motief genoemd.

In de eerste plaats heeft de regering bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend, waarin een selectief investeringsbeleid is voorbereid. Door de vestiging en uitbreiding van bedrijven te belasten en zo nodig te koppelen aan vergunningen wil de regering de groei van de bedrijvigheid in het Westen afremmen. Met name het vergunningstelsel betekent een principiële wijziging van het regionale beleid. De selectieve investeringsheffing is een globaal instrument, dat slechts de voorwaarden wijzigt, waarmee de ondernemer bij het kiezen van zijn vestigingsplaats rekening moet houden. Bij hantering van dit instrument blijft in beginsel het standpunt gehandhaafd, dat „de ondernemer geheel vrij dient te zijn in het kiezen van de vestigingsplaats omdat deze keuze van veel invloed kan zijn op de bedrijfsresultaten”. Deze formule van minister Van den Brink in zijn *Eerste Industrialisatienota* van september 1949 is steeds een belangrijk uitgangspunt voor het regionale beleid gebleven, maar wordt nu door het invoeren van een vergunningstelsel losgelaten.

10) *Memorie van Toelichting*, blz. 26.

11) Afgezien van deze verwijzing naar een EG-afpraak en een opmerking over de betekenis van goede aansluitingen op het Duitse wagenet komen de internationale aspecten van het regionale beleid in de *Nota Noorden des Lands* niet ter sprake. Met name de relaties met het Duitse grensgebied verdienen meer aandacht (zie: J. K. T. Postma, Mogelijkheden van samenwerking tussen Noordwest-Duitsland en Noord-Nederland, *ESB*, 5 mei 1971).

Over het wetsontwerp is de stemming zeer verdeeld 12). De SER wenst een tijdelijke regeling met nadruk op het vergunningenstelsel. In het wetsontwerp is met dit advies geen rekening gehouden. Bovendien heeft de regering nu laten weten, dat zij de opbrengst van de investeringsheffing in de algemene middelen wil laten vloeien, terwijl eerst de indruk was gewekt, dat het geld voor een versterking van het regionale stimuleringsbeleid zou worden aangewend. De regering verwacht, dat deze selectieve investeringsregeling de expansie in het Noorden en Zuid-Limburg bevordert. De vraag is echter, of zonder versterking van de positieve stimuleringsmaatregelen niet vooral de zgn. grijze gebieden, gelegen tussen de Randstad en de eigenlijke stimuleringsgebieden, van deze maatregelen zullen profiteren.

Zeer direct kan de centrale overheid voortaan een bijdrage aan het spreidingsbeleid leveren door haar diensten te verplaatsen. Reeds in 1958 is in de Eerste Kamer gepleit voor het overbrengen van het regeringscentrum. Dit laatste gaat de regering te ver; wel heeft zij aangekondigd in de loop van 10 à 12 jaar een 16.000 arbeidsplaatsen over te willen brengen naar het noord-oosten en zuid-oosten van ons land 13). De nadruk valt daarbij duidelijk op de stad Groningen, die in aanmerking komt voor de positie van „tweede schrijftafel”. Het parlement heeft de nota over de spreiding van de rijksdiensten nog niet behandeld. Wel heeft de Tweede Kamer zich onlangs uitgesproken over de verplaatsing van het CBS naar Heerlen, een hevig omstreden en emotioneel geladen onderwerp. Aanvankelijk wenste de regering een algehele overplaatsing. Na een stortvloed van kritiek werd het voorstel gehalveerd tot duizend arbeidsplaatsen. Inmiddels heeft de Tweede Kamer met grote meerderheid een motie afgewezen, waarin werd gevraagd om het externe organisatiebureau, dat zich met de verplaatsing gaat bezighouden, niet te binden aan het getal van duizend arbeidsplaatsen. De afwijzing van deze motie is te beschouwen als een belangrijke aanwijziging, dat de meerderheid van de Kamer instemt met het beleid, gericht op de spreiding van rijksdiensten.

Moet men bij gunstige werking van de selectieve investeringsregeling voor de expansie in de stimuleringsgebieden een

vraagteken plaatsen, de spreiding van rijksdiensten betekent in elk geval een versterking van de economische structuur van deze regio's. Gaat men op deze wijze te werk, worden tegelijkertijd economische activiteiten in sommige gebieden gestimuleerd en in andere regio's beperkt, dan komt de regionale politiek in een nationaal kader te staan 14).

Conclusie

Aan de regionale politiek worden enkele nieuwe instrumenten toegevoegd, waarbij het vergunningenstelsel een principiële wijziging van het beleid betekent, omdat de vrijheid van vestigingsplaats van de ondernemer op directe manier wordt beperkt. Daarnaast is de doelstelling uit de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening* op losse schroeven gezet. Op dit moment is de uitkomst van een en ander nog onzeker. Misschien kan later worden geconstateerd, dat met het verschijnen van de *Nota Noorden des Lands 1972* een nieuwe fase van de regionale politiek is ingegaan.

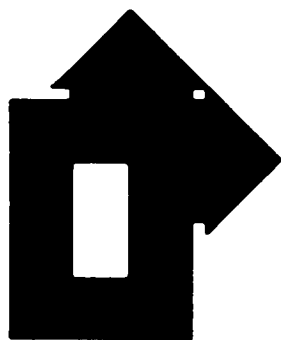
J. K. T. Postma

12) In het Centraal Akkoord, dat op 6 december jl. in aanwezigheid van enkele ministers door de werkgevers- en werknemersorganisaties werd ondertekend, is onder de algemene uitgangspunten opgenomen, dat hoewel over het opnemen van heffingen in een selectief investeringsbeleid verschillend wordt geoordeeld, in ieder geval voor het jaar 1973 enigerlei heffing achterwege zou moeten blijven.

13) *Nota over de ontwikkeling van de Haagse agglomeratie en de afremming van de groei van de kantorensector*, Den Haag, oktober 1972.

14) Hoewel de regionale politiek in beginsel in een nationaal kader is geplaatst, moet worden opgemerkt, dat in de nota over de spreiding van de rijksdiensten de nadruk volledig valt op de ontlasting van de Randstad. Geen aandacht is er voor de vestigingsalternatieven en de gevolgen van een keuze hieruit voor de versterking van de economische structuur in het Noorden. Uiteraard zal ook de interne herstructurering van de Randstad onderwerp van studie moeten zijn, zoals onder meer is bepleit door J. G. Lambooy in zijn artikel „Regionale en ruimtelijke politiek”, *ESB*, 7 maart 1973, blz. 204-209.

Au courant

SER in opspraak

A. F. VAN ZWEEDEN

De eens met een feodaal hof vergeleken Sociaal-Economische Raad is in opspraak gekomen. Vergeleek Prof. Ter Hoeven de afgevaardigden van werkgevers- en werknemersorganisaties in dit toorgaan van het bedrijfsleven eens met de representanten van de hoge adel, die op hoog niveau, verheven boven het gewone volk, beslissingen voorbereiden, de verstoorde harmonie heeft de vakcentrales tot inkeer gebracht. Zij zijn tot het inzicht gekomen dat zij gevaar liepen hun afkomst te verloochenen.

De tot het voorzitterschap van het NVV geroepen Wim Kok, die straks in de SER de plaats van Drs. Harry ter Heide zal innemen, heeft bij zijn introductie voor de pers verklaard dat ook het NVV zich wil beraden over de manier waarop de SER in het sociaal-economische bestel functioneert. In eigen kring wil het vakverbond nagaan, of er, zoals Kok zei, van een verwording van de SER sprake is.

Wat onder verwording moet worden verstaan, viel af te leiden uit zijn opmer-

king, dat de vakbeweging er voor moet oppassen terecht te komen in een situatie waarin zij haar standpunten niet meer zou herkennen. Dat geval zou zich kunnen voordoen bij het formuleren van adviezen waarin het vakbondsstandpunt is ondergesneeuwd door compromissen.

Het bewerkstelligen van dergelijke compromissen die als uitspraak van het bedrijfsleven moeten worden opgevat, lijkt wel eens de specifieke functie van de SER. Vooral de voorzitter en de kroonleden spelen in het eenstemmighedsme-

chanisme van de SER een grote rol. Lang niet altijd worden er unanieme adviezen geproduceerd, maar ook adviezen die bij meerderheid worden vastgesteld gelden als adviezen van de raad en juist in deze gevallen dreigt het vakbondsstandpunt te worden „overruled” door coalities van werkgevers en kroonleden.

In bijzonder controversiële situaties staat de werknemersvertegenwoordigers dan maar één weg open: zij kunnen het overleg in de raad blokkeren door er eenvoudig uit te stappen. Dat hebben de vakcentrales al eens gepresteerd bij het hooglopende conflict over artikel 8 van de Loonwet. Een dergelijke manoeuvre van de vakcentrales is niet dadelijk aan de orde, zo heeft Kok verklaard. Maar wel zouden zij een dergelijke stap overwegen als er ten koste van de vakcentrales een zetel in de raad wordt toegekend aan de Nederlandse Centrale van Hoger Personeel, die op de SER-vergadering van 16 februari al een belangrijke overwinning boekte door haar erkenning als representatieve organisatie, maar die een beslissing over een stemgerechtigde plaats in het college versperd zag door het dreigement van de vakcentrales de SER te zullen laten ontploffen 1).

De discussie over de SER en in het bijzonder over de positie van de kroonleden heeft extra politiek gewicht gekregen door uitspraken van de man die hoogst waarschijnlijk premier zal worden, Drs. J. M. den Uyl. Diens kritiek op het functioneren van de SER was een goede samenvatting van de gevoelens die op het ogenblik bij de vakbeweging leven. Er was bovendien een echo in te horen van de kritiek die Bram Peper in dit blad heeft geuit. Het verdoezelen van belangrijke maatschappelijke tegenstellingen in SER-compromissen frustrereert ook het parlement dat nauwelijks aan een discussie toekomt over zaken die beslissend zijn voor het sociaal-economische beleid.

Parlement en regering hebben het laatste woord, maar er zijn al teveel gevallen bekend waaruit blijkt dat zij van dat recht nauwelijks gebruik maken óf omdat de SER al gesproken heeft, óf omdat de SER nog geen uitspraak heeft gedaan.

De beslissingen zouden meer in de volksvertegenwoordiging moeten worden genomen, zo zei Den Uyl in navolging van Peper. Hij verzuimde er wel bij te zeggen, dat het parlement zichzelf tot onmacht gedoemd heeft en dat het de opeenvolgende regeringen zijn geweest, die met steun van de volksvertegenwoordiging, de betekenis van de SER tot steeds grotere proporties hebben opgeblazen door over steeds meer kwesties advies van de SER te vragen. Ik noem drie recente voorbeelden van frustraties: de volkomen verlamming van het loonbeleid toen het sociaal-economische overleg door de vakbeweging werd geblokkeerd om artikel 8 van de Loonwet te bestrijden, het befaamde compromis over de structuur van de onderneming waarop een gehele wetgeving werd gebaseerd die

maar voor een deel tegemoet komt aan de behoefte aan verdergaande democratisering, en tenslotte het Centraal Akkoord waaraan de begroting met voorbijgaan van het parlement moest worden aangepast en dat geen oplossing gaf voor het acute probleem van de inkomensverdeling.

Op dit ogenblik beleeft ons land een sociale crisis, terwijl de SER nog steeds broeit op een advies over het inkomensbeleid. De totstandkoming van het Centraal Akkoord wekte even de schijn van een terugkeer naar het aloude, vroeger zo soepel draaiende, harmoniemodel dat berustte op de vanzelfsprekende discipline van de vakbeweging en haar achterban. Maar het conflict binnen het NVV ligt nog vers in het geheugen. Het was de Industriebond NVV die in november vorig jaar „neen” zei tegen een op centraal niveau uitgedroefd compromis dat een aantal essentiële vraagstukken onopgelost liet. Aan de totstandkoming van dat compromis heeft de commissie van economische deskundigen van de SER onder leiding van Prof. Dr. D. B. J. Schouten een werkzaam aandeel gehad. Deze commissie is de vrucht van een herstructurering van het loonpolitieke mechanisme naar het voorbeeld van de Konzertierte Aktion in Duitsland.

De voorzitter van de vakcentrales en werkgeversverbonden die op een reisje naar Duitsland onderling waren overeengekomen dat artikel 8 van de Loonwet en artikel 2 van de Prijzenwet buiten werking moesten worden gesteld om de loon- en prijsvorming aan het bedrijfsleven over te laten, voorzagen toen blijkbaar niet dat de deskundigen een bijzonder zwaarwegende stem zouden krijgen in een centraal overleg dat zou volstaan met een commentaar van de SER op het deskundigenrapport waarin de toelaatbare loonstijging wordt aangegeven.

Wanneer de vakbeweging de positie van de kroonleden in de raad ter discussie wil stellen, zal zij zich rekenschap moeten geven van deze consequentie van het vrije loon- en prijsbeleid. Een SER zonder kroonleden is een Stichting van de Arbeid waarin de belangengroepen de dienst uitmaken zonder de controle van deskundigen die geacht worden het algemeen belang te vertegenwoordigen.

Kok heeft gezegd dat de vakbeweging niet kan volstaan met kritiek op de SER, maar met alternatieven zou moeten komen. In ons sociaal-economische bestel is de SER nog niet weg te denken. Want in welk ander forum is zoveel deskundigheid bijeen te brengen en op welke manier moeten de grote arbeidsmarktorganisaties en belangengroepen zo met elkaar worden geconfronteerd, dat zij hun onderlinge tegenstellingen of overeenkomsten in het openbaar kunnen uitlechten of bedisselen?

Wordt de SER afgeschaft en de besluitvorming geheel in handen gelegd van regering en volksvertegenwoordiging, dan loopt men bovendien het gevaar de

pressiegroepen in het parlement te halen of een vorm van lobbying te ontketenen die zich geheel aan de openbaarheid onttrekt.

A. F. van Zweeden

1) Vorige week besloot de SER de NCHP een adviserende stem te geven.

ESB

Mededelingen

De overheid in de gemengde economie

Op 4 en 5 mei 1973 organiseert de Vereniging voor Economie het Elfde Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres in de Katholieke Universiteit te Leuven.

Aan de hand van 16 referaten wordt in 16 commissies aandacht besteed aan:

1. de theorie van de overheidsinterventie;
2. overheids- en privaat initiatief;
3. inkomensverdeling en -herverdeling in België;
4. steunpunten van de huidige Belgische en Europese overheidsinterventie;
5. efficiëntie van de publieke administratie.

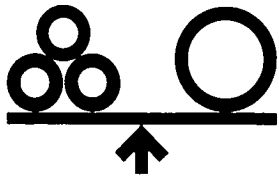
De kosten bedragen: Bfr. 550 (voor studenten Bfr. 125). Aanmelding voor 10 april bij: Elfde Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres, Postbus 229 te 3000 Leuven (op dit adres zijn speciale aanmeldingsformulieren verkrijgbaar).

Examens van de Vereniging voor Statistiek

Op vrijdag 1 juni a.s. zal van 13.45-16.45 uur in Musis Sacrum te Arnhem het examen voor statistisch assistent plaatsvinden.

Het schriftelijk examen voor statistisch analist wordt op hetzelfde tijdstip, maar op 4 juni, eveneens in Musis Sacrum, gehouden. Mondeling wordt op 27, 28 en 29 juni in het Bouwcentrum in Rotterdam geëxamineerd. Aanmeldingsformulieren kunnen worden aangevraagd bij mevrouw M. den Ouden, Weena 700, Rotterdam, tel.: (010) 11 61 81, toestel 2126.

Op 14 mei a.s. zal in de Stadsgehoorzaal in Leiden, Breestraat 60, het examen algemene statistiek worden afgenomen. Kandidaten voor dit examen kunnen zich aanmelden bij de secretaris van de examencommissie algemene statistiek, de heer J. Moeliker, Zeemanlaan 5, Leiden. Gelijkijdig moet het examengeld ad f. 40 op girorekening 202091 t.n.v. de Vereniging voor Statistiek, Weena 700 te Rotterdam worden gestort. De termijn van inschrijving sluit uiterlijk op 16 april a.s.

Spaarloon en nationale besparingen

DRS. R. M. VIJN*

Inleiding

In de loonpolitieke discussies komen naast het jaarlijkse debat om de maximaal toelaatbare loonstijging van tijd tot tijd ook onderwerpen aan de orde, die betrekking hebben op de inkomens- en vermogensverdeling. Het meest sprekende voorbeeld is de actuele controverse tussen de industriebonden en het hoger personeel. Daarbij gaat het om de vraag of het hoger personeel al dan niet bereid moet zijn, af te zien van een stukje reële inkomensverbetering ten gunste van de lager betaalden. De kruiddampen van deze strijd belemmeren ons thans het gezicht op een ander instrument, dat voor de inkomens- en vermogensverdeling van betekenis kan zijn, namelijk het spaarloon.

Dit onderdeel van het loonpolitieke instrumentarium is — op een enkele uitzondering na — tot op heden nog weinig in de publiciteit geweest. Daar is wel een klein beetje reden voor. Voor zover bekend is bij de huidige cao-onderhandelingen en in de dit jaar reeds afgesloten cao-overeenkomsten het spaarloon niet ter sprake gekomen, hoewel de wet de mogelijkheid hiertoe onlangs heeft geopend. Oorzaak? De werkgevers zitten er niet om te springen en de werknemers zien er blijkbaar nu geen heil in. Bovendien mag verwacht worden dat het spaarloon de nationale besparingen niet noemenswaard zal doen toenemen, althans zeker niet in de eerstkomende jaren. Vooral op dit laatste, kwantitatieve, aspect willen we in dit artikel iets nader ingaan.

De spaarloonwet

Het spaarloon moet gezien worden als een verlengstuk van het investeringsloon en de vermogensaanwasdeling. De hoogoplopende discussie over beide laatstgenoemde onderwerpen is reeds lang geleden geluwd. In vakbewegingskringen wordt er nog wel eens over gesproken, maar de indruk bestaat, dat de vakbonden de haalbaarheid van deze kaarten vooralsnog gering acht. In 1966 dook voor het eerst de term „spaarloon” op. Dit onderwerp

gaf eveneens aanleiding tot meningsverschillen tussen werkgevers en vakbeweging, met name op het punt van wat onder een normale loonsverhoging moest worden verstaan. Het spaarloon zou namelijk onderdeel van die normale stijging moeten uitmaken. Ook het spaarloon raakte in het vergeetboek, totdat vorig jaar november de wettelijke regeling inzake de „begeleiding van spaarloon op het terrein van de belasting- en premieheffing” tot stand kwam 1). Uit deze wet lichten we onderstaand enige kenmerkende punten:

- het spaarloon is dat deel van het loon, dat in geblokkeerde vorm wordt gespaard;
- het jaarlijkse bedrag aan spaarloon mag per werknemer niet meer bedragen dan 2% van het maximum premieloon voor de werknemersverzekering. Voor 1973 betekent dat dus een grens van f. 613;
- als in een onderneming of bedrijfstak een spaarloonregeling is afgesloten, moeten alle betrokken werknemers aan de spaarloonregeling deelnemen;
- voor de werknemer is het spaarloon belastingvrij, de werkgever betaalt 15% zgn. lump-sum-heffing;
- inzake de blokkeringstermijn wordt aan de contracterende partijen overgelaten te kiezen tussen een opschuif- of een bloksysteem 2). Het eerstgenoemde systeem houdt in, dat bij deblokkering dat gedeelte van het totale spaarloonbedrag vrijvalt, dat de gehele blokkeringstermijn heeft uitgestaan. Bij het bloksysteem mag na het verstrijken van de blokkeringsstermijn van het oudste spaartegoed het gehele spaarloonbedrag worden opgenomen. Als blokkeringstermijn is gekozen 7 jaar.

Deze wet moet gezien worden tegen de achtergrond van een drietal motieven voor een bezitvormingsbeleid, namelijk: 1. het bevorderen van bezitsvorming vooral bij de lagere inkomensgroepen; 2. het indammen van de particuliere consumptie; een motief dus op grond van conjuncturele overwegingen;

3. het toenemen van de nationale besparingen.

Alle motieven betekenen interessante uitgangspunten voor nader onderzoek. De eerste krijgt wellicht nog een speciaal accent als we bedenken dat de wet het spaarloon zo ruim heeft omschreven, dat ook investeringsloon en vermogensaanwasdeling daaronder vallen. Het tweede motief is een dankbaar onderwerp voor de conjunctuurforsers. In dit verband is uiteraard de keuze tussen het opschuif- of het bloksysteem van groot belang. Wij zullen ons echter, zoals gezegd, beperken tot het derde motief.

Het spaarloon kwantitatief bezien

Heeft het spaarloon enige invloed op de omvang van de nationale besparingen? Enige uitspraken:

- „de regering heeft een becijfering gemaakt waarbij ze is uitgegaan van de veronderstelling van een jaarlijkse groei van het looninkomen met 10% en van een rentepercentage van 6, alsmede van een spaarloon van 2%, waarmee 1.120 mln. is gemoeid. Wanneer men voorts veronderstelt, dat in de loop van de blokkerings-termijnen jaarlijks maximaal wordt gespaard, levert 2% loonsparing na 10 jaar een macro-economisch spaarbedrag op van circa 25 mrd.” 3);
- het NVV stelt, dat een „jaarlijkse uitkering van één procent spaarloon zou na vijf jaar een bedrag van drie à vier miljard gulden aan extra werknemersbesparingen opgebouwd hebben.

*) De auteur is medewerker bij het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.

1) Kamerstuk 11.820, zitting 1972.

2) Ten onrechte doet de secretaris van het NKV, H. M. de Groodt, het in *FEM* van 14 februari jl. voorkomen, alsof in de wet uitsluitend sprake is van een opschuifstelsel. Zijn opmerking, dat bij deblokkering geen grote consumptiegolf ontstaat, is dan ook op zijn minst voorbarig.

3) Kamerstuk 11.820, zitting 1972, Memorie van Antwoord, blz. 8.

Deze extra vermogensbron kan veiligstelling van de financiering van de nationale investeringen beteken⁴);

- de heer H. M. de Grootd, secretaris van het NKV, heeft berekend dat „zou in 1973 alleen voor degenen die onder een cao vallen één procent spaarloon worden gerealiseerd, dan komt dit ruw geschat neer op een bedrag van 350 miljoen (ruim 7000 woningwetwoningen)“ 5);
- in een redactioneel commentaar van het *Financieel-Economisch Magazine* wordt gesteld, dat met het spaarloon „drie vliegen in één klap“ kunnen worden geslagen. Een van die vliegen is de „verruiming van de kapitaalmarkt“ 6);
- „het spaarloon draagt bij tot verhoging van de spaarquote en is uit dien hoofde van nationaal economisch belang“, aldus de heer Van Zeil (KVP) in de Tweede Kamer 7).

Bij de beoordeling van deze uitspraken lijkt het nuttig, twee kwantitatieve aspecten van het spaarloon te onderscheiden: a. de absolute grootte van het spaarloonbedrag en b. de invloed van het spaarloon op de omvang van de nationale besparingen. Het spaarloon kan namelijk best tot een relatief (bijv. in verhouding tot het totaal looninkomen) flink bedrag uitgroeien, maar tevens kan de vraag worden gesteld, of het spaarloon niet eerder de samenstelling dan de omvang der nationale besparingen zal beïnvloeden. Met betrekking tot laatstgenoemd aspect worden in het rapport van de Commissie Franeker enige behartigenswaardige opmerkingen gemaakt. Ik citeer:

„Bij het spaarloon is weliswaar een vergroting van de nationale besparingen mogelijk, doch de mate waarin dat het geval zal zijn wordt sterk bepaald door de omstandigheden, waaronder dergelijke regelingen worden ingevoerd. Zo zal de invloed van spaarloon op het totaal der nationale besparingen in beginsel positief zijn, voor zover het spaarloon in de plaats komt van contant loon, dan wel een normaal te verwachten stijging daarvan. Voor zover echter het spaarloon niet gepaard gaat met een beperking van het contante loon is de positieve invloed op de nationale besparingen zeer gering“.

Eenzelfde effect ziet de commissie ook optreden bij te nemen spaarmaatregelen voor zelfstandigen. Ze komt dan ook tot de conclusie,

„dat maatregelen ter stimulering van het spaarloon en andere beloningsvormen die niet voor onmiddellijke besteding beschikbaar zijn, alsmede de daarmee samenhangende maatregelen voor zelfstandigen, voor een groot deel hun betekenis zullen moeten ontleen aan het bezitvormingsmotief. Het effect van een dergelijke maatregel op de spreiding van de besparingen is naar alle waarschijnlijkheid groter dan de invloed op de omvang der besparingen“ 8).

Uit deze citaten komt duidelijk naar voren dat, wil het spaarloon enige bijdrage leveren tot verhoging van de nationale

spaarquote, een blokkering van een gedeelte van een loonsverhoging moet plaatsvinden, die blijft binnen de beschikbare ruimte uit hoofde van de produktiviteitsstijging. Immers, vindt uitkering van spaarloon plaats boven deze maximumgrens, dan worden de bedrijfsbesparingen aangetast en vindt er binnen de categorie van particuliere besparingen alleen een verschuiving plaats van bedrijfs- naar gezinsbesparingen. Want geblokkeerd of contant, voor de werkgever zijn alle vormen van loonkosten. Als de ondernemer erin slaagt alle loonkosten, ook de loonkosten die boven de ruimte uitgaan, door te berekenen in de prijs van zijn produkten, dan zou hij wellicht het niveau van zijn besparingen kunnen handhaven. Echter, door de gestegen prijzen wordt hem de rekening van dit beleid via hogere looneisen als gevolg van prijscompensatie naderhand weer gepresenteerd.

Als het spaarloon blijft binnen die ruimte, vindt er hoogstwaarschijnlijk een belangrijke verschuiving plaats binnen de gezinsbesparingen. Natuurlijk kan men, zoals de regering stelt, „toch niet zo gemakkelijk bestaande besparingen opnemen als wel eens wordt gesteld. In bepaalde gevallen zit men immers vast aan een contract, dat soms alleen met grote schade kan worden beëindigd“ 9). Maar wat gebeurt, als die contracten aflopen? Het interne verschuivingseffect zal dan waarschijnlijk in belangrijker mate gaan spelen.

Het spaarloon in 1973

De reden, dat voor 1973 het spaarloon niet in de cao-onderhandelingen betrokken wordt, ligt voor de hand. Het Centraal Akkoord laat vrijwel geen ruimte voor enige reële loonsverbetering van betekenis. Het enthousiasme van werknemerszijde, om van deze reële verbetering een stuk te blokkeren, zal dan ook zeer gering zo niet nihil zijn. Voor de eerstkomende jaren ziet het, afgaande op de cijfers van het Centraal Planbureau, er in dit opzicht bepaald somber uit. De in verhouding tot voorgaande jaren te verwachten geringe reële loonsstijging voor de komende twee, drie jaren zullen de werknemers het liefst contant uitgekeerd willen zien.

Staan we tenslotte nog even stil bij het bedrag aan spaarloon dat voor 1973 theoretisch haalbaar is en in de praktijk naar alle waarschijnlijkheid wordt gerealiseerd. Het totale looninkomen, dus van bedrijven plus overheid, zal voor 1973 ca. f. 95 mrd. bedragen. Ik neem daarbij aan, dat de overheid, gezien haar huidige loonbeleid voor ambtenaren, niet zal achterblijven bij het bedrijfsleven. Het theoretisch denkbare maximum bedrag aan spaarloon zou dus gesteld kunnen worden op 2% van f. 95 mrd. is f. 1,9 mrd.

Hierbij is echter geen rekening gehouden met het maximumbedrag per persoon (f. 613) en de veronderstelling, dat het cao-gedeelte van het looninkomen vermoedelijk meer spaarloon oplevert dan het niet-cao-gedeelte. Het cao-gedeelte vormt circa 65% van het totale looninkomen. Als we er nu van uitgaan, dat het looninkomen van de bedrijven f. 73 mrd. bedraagt, dan kan het berekende bedrag van f. 1,9 mrd. als volgt worden gecorrigeerd:

cao-looninkomen bedrijven 65% van f. 73 mrd.	
=	f. 47,5 mrd.
looninkomen overheid ..	f. 22,0 mrd.
	f. 69,5 mrd.

Als gevolg van de beperking inzake het maximum bedrag per persoon stellen we, dat van dit inkomen gemiddeld 1% als spaarloon wordt uitgekeerd, dus circa f. 700 mln. We veronderstellen tevens, dat het niet-cao-gedeelte van het looninkomen van de bedrijven gemiddeld 0,75% spaarloon oplevert, een bedrag derhalve van 0,75% van f. 25,5 mrd. = ca. f. 190 mln. Het *theoretische* bedrag aan spaarloon zou voor 1973 derhalve een kleine f. 900 mln. kunnen bedragen. De *werkelijk* in 1973 uit te keren hoeveelheid spaarloon zal een fractie van dit bedrag zijn. We gaan hierbij uit van de bestaande spaarloonregelingen in de grafische industrie en het baggerbedrijf, die een spaarloonpercentage van 1 hanteren. Te zamen hebben deze bedrijfstakken ongeveer 65.000 werknemers. Bij een inkomen in 1973 van gemiddeld stel f. 16.000 bedraagt het spaarloon $1/100 \times 65.000 \times 16.000 =$ ruim f. 10 mln. Als we nu aannemen, dat het spaarloon alsnog in incidentele gevallen wordt ingevoerd, dan zou men voor 1973 kunnen rekenen op een bedrag aan spaarloon in de orde van grootte van f. 20 mln.

Conclusie

Het zal de lezer duidelijk zijn, dat wij niet verwachten, dat door de invoering van spaarloon de spaarquote zal oplopen. De ratio van het spaarloon kan veel meer worden aangetoond op grond van argumenten op het terrein van de bezitsvorming en -spreiding en de conjunctuurbeïnvloeding. Een verruiming van de kapitaalmarkt zit er niet in.

R. M. Vijn

4) *De Vakbeweging*, 4 mei 1972.

5) *Financieel-Economisch Magazine (FEM)*, 14 februari 1973, blz. 9.

6) *FEM*, 17 januari 1973, blz. 7.

7) Handelingen Tweede Kamer, zitting 1972, blz. 607.

8) Rapport van de interdepartementale werkgroep besparingen, de commissie Franeker, kamerstuk 11.259, zitting 1970-1971, blz. 4.

9) In voetnoot 3 genoemd kamerstuk, blz. 10.

Het VNO-memo inflatie

In zijn column van *ESB* van 17 januari jl. heeft de heer Siddré een aantal kritische kanttekeningen geplaatst bij een recente publikatie van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen, het VNO-memo *Inflatie*.

Waar ging dit memo over? Deze brochure geeft met zoveel mogelijk grafieken en een minimum aan tekst een aantal feiten en achtergronden omtrent de in de periode 1965 - 1971 in ons land opgetreden prijsstijgingen. Gewezen wordt op de snelle expansie van de collectieve voorzieningen, waarvan het aandeel — gemeten aan de hand van sociale premies en belastingen — in de beschouwde periode steeg van 38,3% tot 45,3% van het nationale inkomen.

Berekend is voorts dat van de stijging van de totale loonsom van bedrijven in 1965 ca. 46% moest worden afgedragen in de vorm van sociale verzekeringspremies (van werkgevers en werknemers) en loonbelasting. In 1971 was dat ca. 62,5%. In huis-, tuin- en keukentermen vertaald betekent dit dat om f. 100 schoon uit te keren in 1965 de loonsom voor de onderneming met f. 185 moest toenemen; in 1971 met f. 266.

Deze kostprijsverhogende werking wordt nog versterkt door het feit dat het nominaal besteedbaar loon van werknemers in bedrijven in 1965 steeg met f. 1,8 mrd, en in 1971 met f. 2,6 mrd. Uiteraard moet, zoals dan ook in het VNO-memo gebeurt, rekening worden gehouden met de ontwikkeling van de reële produktie. In 1965 overtrof de totale loonsomstijging de toename van de reële produktie met 50%; in 1971 met bijna 120%.

Het verwijt van de columnist van *ESB* is nu dat ten eerste de kostenverhogende werking die van de uitbreiding van de collectieve sector uitgaat econometrisch niet geverifieerd is. Volgens, in de woorden van de heer Siddré zelf: „... wordt echter hiermede een stuk inflatie verklaard? Is dit niet een mooi voorbeeld van een post-hoc-ergo-propter-hoc redenering?”

De hiervoor genoemde cijfers tonen duidelijk de kostprijsverhogende invloed. Moet een dergelijke evidentie nog econometrisch geverifieerd worden? Het VNO-memo stelt niet dat x% van de in-

flatie toe moest worden geschreven aan de betreffende factor. Alleen wanneer dat wel het geval zou zijn geweest, zou de vraag naar nader econometrisch onderzoek zinvol zijn geweest.

Een van de prentjes in het VNO-memo laat zien dat in 1971 ruim een derde van de particuliere consumptie werd gefinancierd uit inkomensoverdrachten. De functie van deze grafiek was geen andere dan de plaats van de inkomensoverdrachten in het geheel van de collectieve sector te illustreren. De heer Siddré merkt daarover op: „... so what ben ik geneigd te denken, is de wijze waarop consumptieve bestedingen gefinancierd worden van belang voor het inflatievraagstuk?”

Met een dergelijke vraagstelling bekijkt men de zaak van slechts een kant. De andere kant — de ontwikkeling van de inkomenspositie van diegenen uit wier bruto-inkomen deze inkomensoverdrachten gefinancierd worden — is juist in het licht van de reeds eerder vermelde cijfers wel degelijk relevant voor het inflatievraagstuk. Hier ligt immers de belangrijkste impuls tot afwenteling.

Voorts wordt de samenstellers van het VNO-memo verweten dat zij er niet bij vertellen dat de volumegroei van de inkomensoverdrachten in 1971 kleiner was (ruim 10%), vergeleken met het percentage 1962/1971 dat gemiddeld 12% bedroeg. Uiteraard brengt de gekozen opzet van het VNO-memo met zich mee dat bij sommige lezers de behoefte wordt gewekt aan aanvullende informatie. De opmerking over de plaats van de inkomensoverdrachten in de particuliere consumptie was — zoals hiervoor werd opgemerkt — alleen bedoeld als illustratie. Zou de door de heer Siddré gewenste aanvulling echter zijn verstrekt, dan zou ook voor dit onderdeel van de collectieve sector de snelle relatieve expansie zijn gebleken. Immers, gemeten naar volume stegen de inkomensoverdrachten in de periode 1962 - 1971 jaarlijks gemiddeld met 12%, het nationale inkomen met slechts 5,5%.

De columnist vestigt er de aandacht op dat een andere component van de collectieve bestedingen, te weten de bedrijfsinvesteringen, gefinancierd uit

overdrachten, kredieten en garanties van de overheid, in 1971 naar volume met 16% stegen in 1971, bij een gemiddelde groei van slechts 9% gedurende de jaren 1962/1971. Hierover wordt — zo zegt hij — in het VNO-memo gezwegen.

Behalve de soortgelijke opmerkingen, die ten aanzien van de inkomensoverdrachten werden gemaakt, kan hier worden aangetekend dat in 1971 het bedrag dat met deze bedrijfsinvesteringen gemoeid was slechts f. 3,5 mrd. was. (De inkomensoverdrachten vergden f. 25 mrd!). Voorts dat het hier in belangrijke mate gaat om investeringen van (semi)-overheidsbedrijven.

Een ander punt van kritiek richt zich op de opmerking in het VNO-memo *Inflatie* dat Nederland er internationaal gezien slecht op staat. Het zal de lezer duidelijk zijn dat in een brochure over inflatie deze opmerking slaat op het inflatietempo in Nederland.

De heer Siddré heeft deze opmerking over de *totale* economische situatie (immers, hij wijst op het bestaan van verschillende beleidsdoelstellingen) en gaat vervolgens over tot de bestrijding van deze (mis-)interpretatie. (mis-)interpretatie.

Op deze manier wordt de discussie wel moeilijk. Overigens — zo kan men zich afvragen — wordt de geldigheid van een uitspraak over het al dan niet regenen, afhankelijk gesteld van een oordeel omtrent andere meteorologische verschijnselen? Is het niet meer geoorloofd om afzonderlijke uitspraken te doen over bijv. de werkloosheid, om maar eens een andere beleidsdoelstelling te noemen?

In het VNO-memo is verder nagegaan hoe de prijsstijging over de verschillende subgroepen van het CBS-indexcijfer verdeeld is. Uiteraard is er een zekere spreiding rondom het gemiddelde te verwachten. Maar voor velen is het toch geen oninteressante informatie hoe die spreiding feitelijk is. Dat bijv. suikerwerk, kruidenierswaren in de periode 1965 - 1971 slechts met 20% stegen, tegenover medische verzorging met 129%. Bij deze uitsplitsing blijkt o.a. dat in 3 sectoren, waarvan het bekend is dat er concurrentie heerst, de prijsstijgingen t.o.v. het gemiddelde relatief gering zijn, te weten dranken, huishoudelijke artikelen, suiker- en kruidenierswaren.

Het VNO-memo constateert het simultaan optreden van geringe prijsstijgingen enerzijds en concurrentie anderzijds, maar legt geen causale verbanden (immers, de tekst luidde: „... overigens valt op dat sterke concurrentie *samen gaat* (cursivering Hs) met lage prijzen ...”).

De heer Siddré verwijt nu dat genoemde *samenhang* (cursivering Hs) niet geanalyseerd is. De tekst, hoe gering van omvang dan ook — de heer Siddré heeft deze berekend op ongeveer 600 woorden — heeft toch blijkbaar een beletsel gevormd voor goed lezen.

De columnschrijver heeft zich zoals hij zelf schrijft beperkt in zijn commentaar, daarmee te kennen gevend dat hij nog meer piepen op zijn kritische boog heeft.

Kritiek was en is, mede gezien de opzet van het VNO-memo, denkbaar. Maar liefst dan wel ter zake doende. Dat is helaas niet het geval bij de meeste van de opmerkingen van de heer Siddré die zichzelf als knorrig bestempelt. Met deze laatste kwalificatie kan men het echter gelukkig wel gemakkelijk eens zijn.

Drs. J. A. Haverhals*

* De schrijver is hoofd van de afdeling sociaal-economisch onderzoek van het VNO.

Naschrift

Indien de heer S. C. Bakkenist in zijn Ten Geleide bij het VNO-memo over Inflatie schrijft „met de hier bijeengebrachte informatie bij te dragen tot een beter inzicht in de achtergrond — en daarmee tot de bestrijding — van de inflatie”, dan wordt naar mijn mening de indruk gewekt dat, wil men iets tegen inflatie doen, men iets van de achtergronden van het verschijnsel moet weten. Nu is het mogelijk om in rond 600 woorden veel te suggereren zonder dat het er letterlijk staat, en daarom valt het de heer Haverhals ook niet zo moeilijk om mij een misinterpretatie in de schoenen te schuiven. Maar waarom staat het er dan zo summier, waarom hebben de samenstellers deze selectie van „feiten en achtergronden” gegeven, en tenslotte, waarom heeft men voor deze opzet gekozen? Was het niet mogelijk om het bekende OECD-rapport over inflatie van december 1970 als goed voorbeeld te gebruiken voor een verdere uitdieping van de Nederlandse problematiek?

Als de heer Haverhals schrijft dat de totale loonsomstijging de toename van de reële produktie overtreft, wat draagt hij dan bij tot het inzicht in inflatie? Is het opmerkelijk dat in een periode met forse prijsstijgingen de toename van de loonsom, overigens inclusief de arbeidsinkomens van zelfstandigen, groter is dan de stijging van de reële produktie? Is het antwoord op deze vragen niet dat je inflatie ook op deze manier zou kunnen meten? Immers, inflatie heeft te maken met het achterblijven van de groei van de reële produktie bij de groei van de (nominale) inkomens. Stel dat de reële produktie met 5% per jaar groeit en dat het totaal aan inkomens met 10% per jaar groeit dan zal de loonsom, bij een gelijkblijvende inkomensverdeling, eveneens met 10% per jaar groeien. Bij een loonquote van 80%, zal de stijging van de loonsom met $0,8 \times 10 = 8\%$ van de totale produktie, uiteraard de 4% volumegroei van de totale produktie overtreffen. In dit (fictieve) voorbeeld overtreft de totale loonsomstijging de toename van de reële produktie met 100%. En bij meer inflatie

zal de loonsomstijging de toename van de reële produktie nog meer overtreffen.

Ik neem aan dat de heer Haverhals in feite kostprijsverhogende factoren als oorzaak van inflatie wil signaleren. Mag ik dan niet meer vragen of er een onderzoek heeft plaatsgevonden onder welke omstandigheden hogere looneisen ingewilligd worden en wanneer niet? Voorts, onder welke omstandigheden kunnen en zullen deze hogere looneisen in de prijzen van eindprodukten doorberekend worden?

Het VNO-memo beschouwt de snelle groei van de collectieve sector zeer nadrukkelijk als „de belangrijkste achterliggende binnenlandse oorzaak van prijsstijgingen”. In dit verband werd een staafdiagram gegeven op blz. 12, waaruit blijkt dat „ongeveer een derde van de particuliere consumptie uit deze overdrachtsinkomens afkomstig was”. In mijn column heb ik gewezen op nog andere berekeningen van De Nederlandsche Bank (Verslag 1971, tabel 14) nl. dat de reële claims op de produktie uit hoofde van deze consumptieve uitgaven met overdrachten gefinancierd in 1971 kleiner waren dan in voorgaande jaren. Verder heb ik mij afgevraagd of de financiering van deze bestedingen an sich van zoveel belang is voor het inflatievraagstuk. Haverhals verwijt mij dan eenzijdigheid; hij wijst op de andere kant, nl. de hoge(re) inkomensstrekkers die zoveel van hun inkomens in de vorm van belastingen en premies moeten afdragen, dat zij een stuk van deze fiscale lasten zullen willen afwentelen. Dit is „wel degelijk relevant voor het inflatievraagstuk”. Dat kan best zo zijn, maar er staat geen woord over deze afwenteling in het VNO-memo!

Als het VNO de collectieve sector zo nadrukkelijk als de inflatiemaker aanwijst, dan vraag je je wel af of daar ook een bepaald anti-inflatiebeleid mee voorgestaan wordt. Afremmen van de groei

van de collectieve sector zou wel eens defensieve reacties in de vorm van hogere inkomensclaims kunnen losmaken om daarmee het verminderde welzijn te compenseren. Anderzijds kan worden verondersteld dat men niet meer ziet wat men voor de sociale premies en belastingen terugkrijgt. In een situatie waarbij economische subjecten glashelder de rol van de overheid voor ogen staat, zou men weten dat de overheid, namens ons allen, uitgaven doet. Deze bestedingen leggen claims op de schaarse middelen; via belastingen en premiebetalingen maakt de overheid middelen vrij om daarmee zelf beslag te kunnen leggen op een stuk van de produktie. De overheidsuitgaven leveren dan goederen en diensten op voor de overige sectoren. Maar, en dat is een hypothese die getoetst dient te worden, misschien ervaart men niet meer, of althans in verminderde mate, dat deze goederen en diensten, die door de overheid geproduceerd worden, bijdragen aan het welzijn. Als in zo'n situatie, vanwege de afwenteling van belastingen en premies door aanbieders van produkten en produktiefactoren, de overheid er niet in kan slagen om voldoende middelen vrij te maken, dan zullen er spanningen ontstaan, waaruit prijsstijgingen voortvloeien.

Resumerend blij ik van mening dat de vormgeving van de brochure niet gelukkig is. De VNO-conclusie „internationaal gezien staat Nederland er slecht op” kan daardoor gemakkelijk foutief worden geïnterpreteerd. Natuurlijk regent het veel bij ons. Is daarom het weer in Nederland internationaal gezien slecht? Evenzo is een constatering over prijsstijgingen alleen niet tekenend voor het economische weer in Nederland. Of wij daarom veel opschieten met het weerkaartje van het VNO betwijfel ik.

W. Siddré

Branislav Gosovic: UNCTAD, conflict and compromise. Sijthoff, Leiden, 1972, 350 blz., f. 54.

Dit boek is een verkorte en bijgewerkte versie van een proefschrift in de faculteit van de politieke wetenschappen aan de Universiteit van Californië in Berkeley in 1970 1). De schrijver is een jonge Joegoslaaf, werkzaam op het UNCTAD-secretariaat en in ons land bekend door zijn referaat op het begin dit jaar gehouden UNCTAD-

symposium. De kernvraag van het boek is: in hoeverre heeft UNCTAD bijgedragen tot meer begrip en samenwerking tussen rijke en arme landen. Het is verdeeld in vier delen:

1. Historische schets van het ontstaan van UNCTAD;
2. De vraagstukken die in UNCTAD aan de orde komen;

3. Het institutionaliseringsproces en de competenties van UNCTAD;
4. De interactie tussen de diverse groepen binnen UNCTAD, en de rol van het UNCTAD-secretariaat.

Het eerste deel is een boeiend relaas van de voortdurend mislukte, maar tenslotte toch geslaagde poging tot de oprichting van een wereldhandelsorgaan binnen de VN. Reeds vlak na de tweede wereldoorlog was besloten tot de oprichting van de Internationale Handels-Organisatie (IHO). Maar steeds wisten de ontwikkelde westerse landen onder aanvoering van de Verenigde Staten dit te verhinderen. Wanneer echter eindelijk de dekolonisatie doorzet en de koude oorlog afneemt, is de tijd rijp voor een definitief besluit tot oprichting van de Internationale Conferentie voor Handel en Ontwikkeling door de Algemene Vergadering van de VN.

Deel 2. Toen het pleit beslecht was in het voordeel van de ontwikkelingslanden, kwam het erop aan overeenstemming te bereiken over handelspolitieke vraagstukken. Al snel bleek hoe moeilijk dit zou worden. Verhelderend is daarom het onderscheid in fasen, dat Gosovic t.a.v. het „policy making” proces maakt:

- a. onderkenning van een probleem;
 - b. bestudering van het probleem;
 - c. formuleren van maatregelen tot oplossing van het probleem;
 - d. implementatie van deze maatregelen.
- De vraagstukken die Gosovic uitvoerig behandelt zijn de volgende: het algemeen preferentiesysteem, de grondstoffenovereenkomsten, de financiering en de scheepvaart. In het kort komen aan de orde: de minst ontwikkelde landen, de samenwerking tussen minder ontwikkelde landen en de handel met de communistische landen. Slechts het algemene preferentiesysteem heeft fase d gehaald. De EG heeft dit reeds op beperkte schaal in werking gesteld, maar de VS hebben tot nu toe geweigerd hun medewerking te verlenen. Doelstellingen t.a.v. de hulp aan minder ontwikkelde landen zijn wel geformuleerd, maar worden niet of slechts schoorvoetend uitgevoerd. Gezien het feit, dat de hulp van de VS de laatste jaren terugloopt, lijkt het niet onrealistisch te veronderstellen, dat het hulpvraagstuk nog eens terugkeert naar fase b. Gosovic erkent ten volle, dat weinig of niets concreets bereikt is, maar niettemin beschouwt hij het feit dat de derde wereld nu in staat is zijn eisen op tafel te leggen, als een grote stap vooruit en is hij optimistisch t.a.v. de toekomst. Dat iedere lezer dit optimisme — vooral na de teleurstellende ervaringen in Santiago — zal delen, lijkt weinig waarschijnlijk.

Deel 3. UNCTAD is geen gespecialiseerd orgaan, zoals de ILO of de FAO, maar staat rechtstreeks onder de secretaris-generaal van de VN. Dit heeft tot gevolg, dat allerlei competentiegeschillen zijn gerezen met de ECOSOC

en de GATT. De strategie van de rijke landen is er steeds op gericht geweest de actieradius van UNCTAD te beperken en die van ECOSOC — een machteloos orgaan — en GATT — waar de westerse landen een ruime meerderheid hebben — te vergroten. Zo nu en dan laaien de tegenstellingen weer op, maar de laatste jaren zijn enige lichtpuntjes voor een betere samenwerking in de toekomst te zien geweest.

Ondanks zijn lagere status heeft UNCTAD zich tot op grote hoogte kunnen gedragen als een gespecialiseerd orgaan. Gosovic wijt dit vooral aan twee belangrijke omstandigheden; ten eerste zetelt het Secretariaat in Genève, d.w.z. ver weg van het hoofdkwartier in New York en ten tweede heeft het financieel een grote mate van autonomie.

Deel 4. Het basismateriaal berust goeddeels op vraaggesprekken met personen, die bij de UNCTAD werken of gewerkt hebben, hetgeen dit deel erg interessant maakt. Binnen de UNCTAD worden gewoonlijk vier groepen onderscheiden. De A-, B-, C-, en D-groep, die worden gevormd door resp. de Afro-Aziatische landen, de ontwikkelde westerse landen, de Latijnsamerikaanse landen en de Oosteuropese landen.

Volgens de schrijver worden onderlinge verschillen tussen de arme landen — zoals bijv. die tussen de Afrikaanse en Latijnsamerikaanse landen — op beslissende momenten bijgelegd en spelen politieke tegenstellingen een ondergeschikte rol. Bovendien zijn het niet noodzakelijkerwijs de linkse landen die de meest vergaande eisen stellen aan de rijke landen.

De Oosteuropese landen staan meestal aan de kant van de groepen A en C, de zgn. groep van 77. Zij weigeren echter de hulpdoelstelling van 0,70% van het

bruto-nationale inkomen te aanvaarden, aangezien zij geen koloniaal verleden hebben.

De westerse landen zijn voortdurend in het defensief en trachten op alle mogelijke manieren de eisen van de ontwikkelingslanden te ontcrachten of te ontwijken. Aangezien de resoluties van UNCTAD geen enkele bindende kracht hebben voor de ledenlanden, zijn de meeste stemoverwinningen van de groep van 77 hooguit van morele aard geweest.

Het UNCTAD-secretariaat vormt de spil van de organisatie. Dit leidt en coördineert studies, stelt rapporten op enz. Vooral in de beginperiode gedurende het bewind van Prebisch was het zeer actief. Na zijn vertrek is het secretariaat bureaucratischer geworden, niet alleen door de minder inspirerende leiding van de huidige secretaris-generaal, maar ook als een min of meer noodzakelijk gevolg van minder spectaculaire bezigheden, zoals het opstellen en uitwerken van rapporten, aanbevelingen en moeizaam onderhandelen. De verandering van leiderschap heeft echter wel geleid tot een grotere bereidheid van de rijke landen naar het secretariaat te luisteren, zulks in tegenstelling tot de periode van Prebisch, die de gevoeligheden van de westerse landen niet of nauwelijks ontzag.

Al met al een informatief en met grote kennis van zaken geschreven boek, dat gezien de ervaringen in Chili gedurende UNCTAD III de eerste jaren weinig aan actualiteit zal inboeten.

H. H. de Haan

1) Het verscheen voor de Wereldhandelsconferentie in Chili van dit jaar.

R. A. Mundell: Monetary theory: inflation, interest, and growth in the world economy. Goodyear Publishing Company, Inc., Pacific Palisades, California, 1971, 189 blz.

Het boek is een verzameling korte artikelen, waarvan een aantal bewerkingen zijn van eerder in Amerikaanse tijdschriften opgenomen publikaties. Het bestaat uit twee delen. Het eerste deel bevat verhandelingen over binnenlandse monetaire problemen, het tweede deel is gewijd aan een bespreking van een aantal internationale monetaire vraagstukken. Achtereenvolgens komen de volgende onderwerpen aan de orde:

deel I

1. de gevolgen van veranderingen in de geldvoorraad en de uitstaande overheids-schuld voor de interestvoet;
2. de invloed van de inflatie op de reële interestvoet;
3. de betekenis van de reële economische groei voor de hoogte van de geldinterestvoet;

4. de mogelijkheid de kapitaalaccumulatie en de economische groei te vergroten door middel van inflatoire financiering van begrotingstekorten;
5. de korte-, de middellange- en de langetermijneffecten van de inflatie;
6. het bereiken van een maximale groeiwoet van de productie door middel van inflatoire financiering van het begrotingstekort;
7. de mogelijkheid de inflatie een halt toe te roepen;

deel II

8. een verklaring van de omvang van de wereldreserves en de mate van inflatie onder de gouden standaard en de goudwisselstandaard;
9. de monetaire gevolgen van een devaluatie;
10. het ruillevenswicht tussen twee verschillende volkshuishoudingen;
11. de voor het bereiken van internationaal monetair evenwicht noodzakelijke wisselkoersaanpassingen;

12. moet de dollar van de Verenigde Staten worden gedevalueerd?
13. de oorzaken van de internationale geldcrises;
14. inflatie als criterium voor het bestaan van een internationaal liquiditeitsoverschot;
15. een analyse van het muntloon (*seigniorage*) dat een land ontvangt, indien het recht bezit wereldgeld uit te geven;
16. de gevolgen van een verschillende kredietpolitiek in de Verenigde Staten en Europa voor het wereldprijsniveau en de betalingsbalansen van die landen;
17. de consequenties van de vervanging van goud als internationaal betaalmiddel door papiergeld.

In de moderne Amerikaanse geldtheorie kan men globaal gesproken twee hoofdrichtingen onderscheiden 1): de richting met een monetaire visie op de gevolgen van veranderingen in de geldvoorraad en die met een kredietvisie op deze veranderingen. Het uitgangspunt van de beide richtingen is gelijk. Het geld wordt in beide geldtheorieën opgevat als een vermogenscomponent. Ter verklaring van de samenstelling van het vermogen wordt de portefeuilletheorie gehanteerd. De verschillen tussen de twee richtingen zijn gelegen in de definitie van het vermogen en de substitutieverbanden tussen geld aan de ene en de overige financiële en niet-financiële activa aan de andere kant 2).

In de monetaire visie op het geld wordt een ruim vermogensbegrip gehanteerd. Het vermogen omvat niet alleen de financiële, maar ook de niet-financiële activa zoals vlottende en vaste kapitaalgoederen en menselijk kapitaal. Daarbij gaat men er in de monetaire visie vanuit, dat veranderingen in de geldvoorraad vooral veranderingen in de vraag naar niet-financiële activa teweeg zullen brengen. Dit heeft tot gevolg, dat in de monetaire visie veranderingen in de geldvoorraad een directe invloed hebben op de bestedingen. De monetaire visie ligt ten grondslag aan de kwantiteits-theorie.

De kredietvisie op het geld gaat uit van een veel enger vermogensbegrip. Het vermogensbegrip waarmee wordt gewerkt omvat slechts de financiële activa 3). Veranderingen in de geldvoorraad hebben tot gevolg, dat de portefeuille met financiële activa niet langer optimaal is samengesteld. De hierdoor optredende aanpassingen zullen ertoe leiden, dat de interestvoeten veranderen. Deze laatste veranderingen zullen op hun beurt wijzigingen in de bestedingen tot gevolg hebben. Dit aanpassingsmechanisme treft men aan in de Wickselliaanse, de Keynesiaanse en de post-Keynesiaanse theorie.

Wat de substitutierelaties betreft, dient Mundell tot degenen met een kredietvisie op het geld te worden gerekend. Hij heeft getracht deze theorie in twee richtingen uit te bouwen. In de eerste plaats laat hij de Keynesiaanse veronderstelling van constante prijzen vallen. Hier is de invloed merkbaar van Friedman en andere monetaristen

uit Chicago. Met behulp van een comparatief-statische analyse onderzoekt Mundell de kenmerken van een bestendig inflatoire toestand, waarin de relatieve stijging van het prijsniveau gelijk is aan het verschil tussen de groei-voeten van de geldvoorraad en de gelijkmatige groei-voet van het reële nationale produkt. Hij gaat er daarbij vanuit, dat de reële investeringen afhangen van de reële interestvoeten, de reële geldvoorraad en de reële vraag naar geld van de geldinterestvoet. In de bestendig inflatoire situatie is de relatieve prijsstijging tevens gelijk aan het verschil tussen de geldinterestvoet en de reële interestvoet.

De tweede richting, waarin Mundell de Keynesiaanse geldtheorie uitbouwt, is die welke leidt tot een geldtheorie van een open volkshuishouding. Dit betekent voor de Amerikaanse geldtheorie een wezenlijke verbetering. Deze geldtheorie is namelijk bijna volledig beperkt gebleven tot een gesloten economie. Hoewel de veronderstelling van een gesloten volkshuishouding voor de Amerikaanse economie niet al te onrealistisch genoemd mag worden, is ze echter voor een bijzonder open economie zoals bv. de Nederlandse ontoelaatbaar. Het is dan ook geen wonder, dat aan de consequenties van de relaties met het buitenland in de Nederlandse geldtheorie, zoals die door Holtrop en Kessler is ontwikkeld, meer aandacht is besteed dan in de Amerikaanse 4). Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de geldtheoretische onderzoekingen van het IMF 5).

Mundells analyse staat of valt met de houdbaarheid van het door hem gepostuleerde interestmechanisme als transmissiemechanisme tussen de reële en de financiële sfeer. Dienaangaande is vooral de interestgevoeligheid van de investeringen van belang. De neo-klassieke kapitaaltheorie is in dit opzicht vrij optimistisch. De ondernemers zullen volgens deze theorie de omvang van de kapitaalgoederenvoorraad zodanig vaststellen, dat de marginale kapitaalproduktiviteit gelijk wordt aan de reële interestvoet. Een verhoging van de interestvoet zal leiden tot een verlaging, een verlaging van de interestvoet tot een verhoging van de kapitaalintensiteit van het produktieproces. De belangrijkste aan deze theorie ten grondslag liggende veronderstelling is, dat het kapitaal kneedbaar is, hetgeen het mogelijk maakt het produktieproces door een continue produktiefunctie te beschrijven. Aanpassingen van de kapitaalintensiteit aan veranderde interestvoeten komen onder deze omstandigheden zonder enige wrijving tot stand.

In de werkelijkheid verlopen de aanpassingsprocessen echter heel wat minder soepel. Het kapitaal is niet kneedbaar. De kapitaalgoederen zijn voor een

bepaalde produktietechniek geproduceerd, hetgeen in het algemeen zal betekenen, dat men de kapitaalintensiteit van het produktieproces slechts binnen zeer beperkte grenzen kan wijzigen. Dit betekent, dat een vraagvermindering veelal niet zal leiden tot een vergroting van de kapitaalintensiteit van het produktieproces doch veeleer tot het optreden van overcapaciteit. Daarenboven zal men ook bij het doen van nieuwe investeringen in belangrijke mate aan de in het verleden genomen beslissingen zijn gebonden.

Uit het bovenstaande kan men concluderen, dat de aanpassingsmogelijkheden veel kleiner zijn dan de neoklassieke kapitaaltheorie veronderstelt. Een realistische beschrijving van de produktiestructuur wordt veeleer gegeven door een bouwjaarmodel met vaste technische coëfficiënten dan door een continue produktiefunctie. Op grond hiervan kan men de gepostuleerde interestgevoeligheid van de investeringen ten zeerste in twijfel trekken. Deze twijfel wordt nog versterkt door de resultaten van econometrische onderzoekingen.

Het bovenstaande impliceert, dat men op goede gronden kan twijfelen aan het realiteitsgehalte van Mundells analyse van inflatie en betalingsbalansonevenwichtigheden. Hetzelfde geldt met betrekking tot zijn conclusie, dat deze verschijnselen als louter monetaire verschijnselen moeten worden opgevat. Dit betekent niet, dat er van de monetaire sfeer geen invloeden op de reële sfeer zouden uitgaan en dat veranderingen in de kredietverlening geen gevolgen

1) M. Friedman en D. Meiselman, The relative stability of monetary velocity and the investment multiplier in the United States, 1897-1958, *Stabilization Policies*, Commission on Money, Credit and Banking, Englewood Cliffs, NY, 1963, blz. 165-268, inz. blz. 217-222. Men zie ook P. Korteweg, *De monetaire sector, het aanbod van geld en de instrumenten van de monetaire politiek*, Leiden, 1971, blz. 2-5.

2) Korteweg, blz. 5.

3) D. D. Hester en J. Tobin, *Risk aversion and portfolio choice*, New York enz., 1967, blz. V-VIII.

4) Men zie bijv. M. W. Holtrop, The relative responsibility of governments and central banks in controlling aggregate demand, *Inflation*, Proceedings of a conference held by the International Economic Association, onder redactie van D. C. Hague, Londen, 1962, blz. 198-217; M. W. Holtrop, On the effectiveness of monetary policy, *Journal of Money Credit and Banking*, Vol. IV, 1972, blz. 283-311.

Voor een uitvoerige beschrijving van de ontwikkeling van de Nederlandse geldtheorie zie men: F. J. de Jong, *Developments of monetary theory in the Netherlands*, verschijnt in 1973 bij de Universitaire Pers Rotterdam.

5) Men zie bijv. J. J. Polak en W. H. White, The effect of income expansion on the quantity of money, *Staff Papers*, Internationale Monetaire Fonds, Vol. 4, 1955, blz. 398-433.

voor de betalingsbalans en de inflatie zouden hebben. De beïnvloeding zal echter niet zo zeer verlopen via veranderingen in de interestvoeten, als wel via veranderingen in de omvang van de kredietverlening. De beschikbaarheidshypothese is een wellicht veelbelovender uitgangspunt van de monetaire analyse van de inflatie dan de door Mundell gekozen interesthypothese.

Tenslotte nog een enkel woord over de door Mundell gehanteerde methode van analyse. Op een enkele uitzondering na is dit de comparatieve statica. Deze methode heeft als voordeel, dat men op betrekkelijk eenvoudige wijze langs verbale en grafische weg een aantal eigenschappen van een model kan opsporen. Mundell is een meester in het benutten van de mogelijkheden, die een grafische analyse biedt. Het nadeel is echter, dat men zich vrijwel volledig moet beperken tot de studie van evenwichts- of bestendige onevenwichtigheidssituaties. De stabiliteitsanalyse is onvermijdelijk onvolledig. Dit nadeel doet zich des te sterker gevoelen indien onevenwichtigheidsverschijnselen als inflatie en betalingsbalansonevenwichtigheden object van studie zijn. Een dynamische analyse is in deze gevallen onontkoombaar.

S. K. Kuipers

CBS: Het nationaal budgetonderzoek 1963/65: een analyse van de uitkomsten. Statistische en econometrische onderzoekingen no. 12, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1972, 97 blz., f. 12.

Publikatie over de verbruikspatronen bij huishoudingen van hand- en landarbeiders, hoofdarbeiders, boeren en overige zelfstandigen. Geeft tevens een inzicht in de aard van het gebezigde statistische materiaal en de toegepaste schattingsmethoden. De samensteller van deze studie is Drs. G. J. A. Mensink, medewerker bij de hoofdafdeling Statistische analyse van het CBS.

Italy. OECD, economic surveys, Parijs, 1972, 101 blz., \$ 1.

Jaarlijkse uitgave over de economische toestand van Italië. Ze bevat tabellen, grafieken en commentaren over Italiaanse macro-economische grootheden en bevat suggesties over de in de toekomst te voeren economische politiek.

Dr. Mauk Mulder: Multi-fasen theorie over organisatie en management. Bedrijfskundige signalen, publicaties onder auspiciën van Stichting & Interfaculteit Bedrijfskunde, Rotterdam, Stenfert Kroese NV, Leiden, 1972, 28 blz., f. 5.

Dr. Mulder, hoogleraar aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam

en verbonden aan de Stichting voor Bedrijfskunde, behandelt in dit bedrijfskundig signalement de organisatie als systeem, de organisatie en de externe omgeving, de flexibiliteit van het systeem en het samenspel van leiders en medewerkers.

A. Holkamp: Rentabiliteit van het gespecialiseerde fruitteeltbedrijf, oogstjaar 1970/1971. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, 1972, 52 blz., f. 4,50.

Verslag van het onderzoek naar de rentabiliteit en inkomenspositie van het gespecialiseerde fruitteeltbedrijf in het oogstjaar 1970/1971.

Er wordt geconcludeerd dat vroeg of laat rekening moet worden gehouden met liquidatie van bedrijven ten gevolge van ongunstige bedrijfsuitkomsten.

Prof. Mr. L.J. Brinkhorst en Prof. Mr. R.H. Lauwaars: Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap. Editie Schuurman & Jordens 157-1, tweede druk, Tjeenk Willink NV, Zwolle, 1972, 860 blz., f. 27,50.

Bevat de teksten van het EEG-verdrag met inleidingen, een overzicht van de belangrijkste uitvoeringsbesluiten, aantekeningen ontleend aan Kamerstukken, Algemene Verslagen, rechtspraak enz., welke op dit verdrag betrekking hebben. Het boek is bijgewerkt tot 1 juli 1971.

PROVINCIE NOORD-HOLLAND

Op de derde afdeling ter provinciale griffie bij het tweede bureau (economische zaken c.a.) kan geplaatst worden

EEN JONG ECONOOM

Naast de behandeling van economische aangelegenheden van uiteenlopende aard, zal hij onder meer tot taak krijgen de behandeling en begeleiding van bestuurlijke vraagstukken met betrekking tot automatiseringszaken, terwijl ook de werkgelegenheidsproblematiek een deel van zijn werk zal gaan vormen.

Van hem wordt verwacht dat hij, vanuit zijn eigen vakgebied, belangstelling heeft voor de algemene problemen waarvoor een overheid zich in een zich snel ontwikkelende maatschappij geplaatst ziet. Hij zal in staat moeten zijn in teamverband te werken met collega's van andere vakdisciplines. Veel waarde wordt gehecht aan goede stilistische eigenschappen.

De gedachten gaan uit naar een econoom die recent zijn universitaire opleiding heeft voltooid. Zijn salaris zal liggen tussen f 1.443,— en f 1.925,— per maand.

Op medewerking van de provincie bij het verkrijgen van woonruimte mag worden gerekend.

Sollicitaties kunnen binnen 14 dagen na verschijning van dit blad worden gericht aan de Griffier der Staten van Noord-Holland, Dreef 3 te Haarlem onder vermelding in de linkerbovenhoek van brief en enveloppe van vakaturnummer 9.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistisch Zakboek 1972. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1972, 325 blz., f. 8,50.

Het *Statistisch Zakboek*, dat ieder jaar verschijnt, bevat jaarcijfers van tal van onderwerpen over het jaar 1972.

De DDR als handelspartner; een marktverkenning. De AMRO Bank, 1972, 40 blz.

Deze brochure tracht in kort bestek enig inzicht te geven in de DDR als handelspartner. Achtereenvolgens komen de volgende punten aan de orde: a. het economische systeem in de DDR; b. de economische structuur; c. de recente economische ontwikkeling, waaronder het 5-jarenplan 1971-1975; d. de ontwikkeling van de Oostduitse handel; e. de Oostduitse handelspraktijk.

Julian Bharier: Economic development in Iran 1900-1970. Oxford University Press, Londen, 1971, 314 blz.; £ 3,75.

Dr. Bharier, die lector is aan de universiteit van Durham, verbleef in totaal 5 jaar in Iran. Aan de hand van het in die

tijd verzamelde materiaal beschrijft en analyseert hij de veranderingen in Iran gedurende de 20e eeuw in relatie tot de economische ontwikkeling van het land. Het boek geeft een grote hoeveelheid statistische en andere feitelijke informatie en een uitgebreide bibliografie. Dit en het feit dat het werk de eerste afgeronde studie over de Iraanse economie is, welke in druk verscheen, doet de uitgever vermoeden dat het voor lange tijd het standaardreferentiewerk over modern Iran zal zijn.

Lustrum-brochure van het Centrum voor Vervoersplannen: Onderzoek in opdracht. Utrecht, 1972, 153 blz.

Het Centrum voor Vervoersplannen, adviesbureau voor verkeer en vervoer te Utrecht, publiceerde ter gelegenheid van zijn vijfjarig bestaan een lustrum-brochure. De bundel bevat elf artikelen, geschreven door tien medewerkers van het bureau. Het doel is een indruk te geven van het sinds 1967 verrichte onderzoek. Gerapporteerd wordt over projecten op openbaar-vervoergebied, verkeerskundig terrein en in de informatieverwerking.

Handboek voor de accountant-administratieconsulent. Kluwer NV, Deventer, 1972, f. 37,50 (supplementen f. 0,12 per blz.).

Losbladige uitgave van de Nederlandse Orde van Accountants over theorie en praktijk van het administratieve onderzoek en van de administratieve organisatie. Het handboek beperkt zich tot de hoofdwerkzaamheid van de accountant-administratieconsulent op het terrein van het midden- en kleinbedrijf en het aanverwante gebied. De redactie bestaat uit J. P. Aalbers, J. F. ten Barke, Drs. P. A. Wymenga, Prof. Dr. H. J. W. Klein Wassink, Mr. J. C. F. Pous, Prof. Dr. J. P. I. van der Wilde en D. M. van Leusden.

De reikwijdte van het maatschappelijk werk. Mededelingen van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Midden 1972 werd begonnen met de verspreiding van een viertal rapporten over de reikwijdte van het maatschappelijk werk; welke in opdracht van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk werden samen-

Multinationaal concern

met een groot aantal vestigingen en dochterondernemingen, maakt gebruik van het eigen automatiseringsbureau, dat verder ook voor derden automatiseringsprojecten uitwerkt en uitvoert.

De gezochte functionaris zal worden belast met de leiding van een voorhands kleine afdeling van het desbetreffende bureau. Bij de gebruikersorganisaties zijn ontwerpers/projectleiders en systeemanalisten werkzaam, met wie hij contacten onderhoudt. Hij zal directies dienen te adviseren over automatiseringsproblemen.

In aanmerking komt een universitair geschoolde op het gebied van econometrie, operations research, dan wel als bedrijfskundig ingenieur met een uitgebreide kennis en ervaring op het gebied van automatisering als ontwerper/projectleider. Ervaring als systeemanalist en kennis van enige programmeertalen zijn onontbeerlijk.

Leeftijd bij voorkeur ca 35 jaar.

Belangstellenden kunnen zich voor het verkrijgen van nadere informatie in vertrouwen wenden tot onderstaand bureau. Namen worden niet aan het betreffende concern doorgegeven dan na toestemming van de geïnteresseerde.

Gegadigden wordt verzocht hun met de hand geschreven brieven onder nr. 931 te richten tot:

Psychologisch Adviesbureau Deen b.v.
Westersingel 33, Rotterdam 3003, telefoon 010 - 362711

automatiserings- deskundige

gesteld. De rapporten zijn gebaseerd op een drieweekse registratie van alle maatschappelijk-werkcontacten in een tweetal middelgrote gemeenten en bevatten gegevens over de problematiek van de cliënten en over de aangereikte hulpverlening, gespecificeerd naar een aantal werksoorten. Daarnaast zijn gegevens vermeld over de maatschappelijk werkers, over de wijk als hulpverleningskader en over het samenspel der instellingen. De rapporten werden samengesteld door Drs. J. M. Heukels en Drs. S. van der Gaast-Bakker Schut.

Konsumenten Kontakt: Konsument en economische mededinging. 's-Gravenhage, 1972, 25 blz., f. 2.

Dit rapport van het Konsumenten Kontakt bedoelt een bijdrage te zijn in de discussie over de actuele vraag in hoeverre en op welke punten in de wetgeving op het terrein van de economische mededinging wijzigingen dienen te worden aangebracht. Die vraag staat

vooral in de belangstelling omdat er bij de SER verschillende adviesaanvragen liggen van de minister van Economische Zaken, welke op belangrijke punten van de mededingingswetgeving betrekking hebben.

Mede in het belang van de strijd tegen de inflatie, acht het Konsumenten Kontakt de regeling van de mededinging een actuele zaak; het staat een krachtiger overheidsbeleid voor op dit gebied, een scherper toezicht op prijsafspraken en formuleert zelf een aantal concrete maatregelen die genomen zouden moeten worden om de prijsconcurrentie te verlevendigen.

Denmark. OECD, economic surveys, Parijs, 1972, 63 blz., \$ 1.

Jaarlijkse uitgave over de economische toestand van Denemarken. Ze bevat tabellen, grafieken en commentaren over macro-economische grootheden en suggesties over de in de toekomst te voeren economische politiek.

Op woensdag 18 april 1973 organiseert de Vereniging voor Statistiek haar jaarlijkse lezingendag in het gebouwencomplex Woudestein van de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

Er zijn twee ochtendlezingen met als titels: „Maatschappijmodellen” en „Groei en Antigroei in het Volk en zijn Huishouding”.

In de middagzitting zijn er vier stromen van drie lezingen, die o.a. handelen over onderwerpen uit de operationele research, economisch-statistisch onderzoek, biometrie, kwaliteitszorg, tijdreeksen en mathematische statistiek.

Nadere informatie verleent de Vereniging voor Statistiek, Weena 700, Rotterdam, eventueel telefonisch via (010) 11 61 81, toestel 2126.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken

t.b.v. het Directoraat-Generaal Europese Samenwerking, Directie Economische Samenwerking

econoom (mnl. / vrl.)

als Hoofd Bureau Economische Aangelegenheden, eventueel tevens plaatsvervangend Chef der Directie.

De taak van deze Directie betreft aangelegenheden van internationale economische samenwerking alsmede vraagstukken van algemeen-economische aard, voorzover van belang voor het buitenlandse beleid. De taak van het Bureau omvat: het adviseren omtrent vraagstukken van economische politiek en van economische samenwerking; de behandeling van aangelegenheden van algemeen economisch karakter in de OESO; de behandeling van aangelegenheden van economische en monetaire politiek in de EEG; de behandeling van economische aspecten van internationale milieuvraagstukken. De functie brengt veelvuldig interdepartementaal overleg mee alsmede internationale contacten.

Vereist: voltooide universitaire opleiding in de economische wetenschappen (b.v.k. algemeen of internationaal economische). Ruime, b.v.k. ambtelijke ervaring.

Leeftijd vanaf 32 jaar.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: als Bureauhoofd max. f 3703,-. In geval van benoeming tot plv. Chef is uitloopmogelijk tot max. f 4453,-.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 3-0019/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 7% vakantiegeld.